

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra bohemistiky

**BĚŽNĚ MLUVENÝ JAZYK MLADÉ GENERACE
V LIPTÁLU A OKOLÍ**

Commonly spoken language of the young generation in Liptal
and surroundings

Magisterská diplomová práce

LIBUŠE KRMELOVÁ

Česká filologie

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Ondřej Bláha, Ph.D.

Olomouc 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a použila prameny uvedené v seznamu literatury.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Chtěla bych poděkovat především PhDr. Ondřeji Bláhovi, Ph.D. za poskytování konzultací a rad. Dále bych na tomto místě ráda poděkovala všem účastníkům výzkumu za jejich čas a ochotu. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat své rodině, která mě po celou dobu psychicky podporovala.

Obsah

ÚVOD.....	6
1 Teoretická část.....	8
1.1 Valašsko.....	8
1.1.1 Historie.....	8
1.1.2 Moravské Valašsko.....	9
1.2 Dialekt.....	12
1.2.1 Všeobecná charakteristika.....	12
1.2.2 Východomoravské nářečí.....	12
1.2.3 Valašský dialekt.....	13
1.2.3.1 Hláskosloví.....	13
1.2.3.2 Tvarosloví.....	14
1.2.3.3 Syntax.....	16
1.2.3.4 Slovtvorba.....	17
1.3 Historie obcí zkoumané oblasti.....	19
1.3.1 Obec Lhota u Vsetína.....	19
1.3.2 Obec Liptál.....	19
1.3.3 Obec Všemina.....	21
2 Praktická část.....	22
2.1 Hláskosloví.....	25
2.1.1 Diftongizace <i>ý > ej</i>	25
2.1.2 Diftongizace <i>ú > ou</i>	27
2.1.3 Tautosylabické <i>aj</i>	30
2.1.4 Úženi <i>é > i</i>	31
2.1.5 Přehláska <i>u > i</i>	34
2.1.6 Přehláska <i>a > e</i>	36
2.1.7 Zánik <i>j</i>	39
2.1.8 Ráz.....	41
2.1.9 Asimilace.....	43
2.1.10 Tzv. moravská krátkost.....	44
2.1.11 Zdvojené souhlásky.....	44
2.1.12 Protetické <i>v-</i>	45
2.1.13 Shrnutí.....	45
2.2 Tvarosloví.....	47
2.2.1 Podstatná jména.....	47

2.2.1.1	Deklinační typy - tendence zařazení mezi měkké skloňovací typy	47
2.2.1.2	Deklinační koncovky u maskulin a neuter	48
2.2.1.3	Genitiv – akuzativ u neživotných maskulin	50
2.2.1.4	Vyrovnaní ve prospěch původní koncovky	51
2.2.1.5	Instrumentál singuláru u feminin	52
2.2.1.6	Instrumentál plurálu u feminin	52
2.2.2	Zájmena	53
2.2.2.1	Zájmena bezrodá	53
2.2.2.2	Zájmena rodová	53
2.2.3	Slovesa	55
2.2.3.1	Infinitiv	55
2.2.3.2	Příčestí minulé	55
2.2.3.3	Příčestí trpné	57
2.2.3.4	Přechodníky	58
2.2.3.5	Sloveso <i>být</i>	59
2.2.4	Shrnutí	60
	ZÁVĚR	61
	ANOTACE	63
	RESUMÉ	64
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	65
	SEZNAM PŘÍLOH	68

ÚVOD

Na východomoravském území, zvláště ve valašském úseku, se do dnešních dnů udržuje tendence mluvit pomocí nářečí. V současné době se však nářeční mluva proměňuje pod tlakem spisovné češtiny. Rovněž díky stírání pomyslných hranic oddělujících ostatní dialekty od sebe dochází k jejich vzájemnému působení, což způsobuje určitou propustnost nářečních prvků, které v důsledku také ovlivňují nářeční mluvu.

Vliv na změnu původního vyjadřování v běžných komunikačních situacích má i proměna soudobé společnosti. Jazyk aktivně reaguje na technický rozvoj a na nové komunikační oblasti obměnou starých výrazů a vytvářením nových. Mizí proto archaické nářeční tvary a staré lexikum, které mělo dlouholetou tradici.

Také již neplatí pravidlo uzavřenosti komunit – vesnic. V dnešní době mají lidé v zaměstnání, ale i ve vzdělání daleko větší možnosti, čímž dochází k velké migraci do okolních, ale i vzdálenějších měst. I díky tomuto faktoru dochází k míšení jazykových kódů, jazykových variet a subvariet. Přitom je velmi podstatné, zda lidé komunikují ve sféře veřejné či soukromé. Jejich přepínání kódů bývá intuitivní, nevědomé, kdy svou mluvu přizpůsobují dané situaci.

Valašský kraj mi přirostl k srdci. Jezdím tam od svého narození, neboť z Liptálu u Vsetína pochází můj dědeček a s maminkou jsme k příbuzným jezdili skoro každý měsíc. Nejen naše rodina, ale i sousedé a známí byli vždy vstřícní a ochotní s čímkoli pomoci. Moc se mi líbila jejich odlišná mluva. Valašský dialekt byl pro mě něco zajímavého, neboť pro oblast Jeseníku a okolí, ze kterého pocházím, je díky odsunu Němců a následnému osídlení rodin z celé oblasti tehdejšího Československa typická nepřítomnost nářečí.

Všechny tyto aspekty zapříčinily můj zájem zjistit, do jaké míry se tradice dochovala do dnešní doby.

V rámci výzkumu byly pořízeny dvacetiminutové nahrávky spontánní promluvy pěti lidí mladé generace z obcí Liptál, Lhota u Vsetína a Všemina. Cílem diplomové práce je pomocí analýzy fonologie a morfologie zjistit, zda se typické valašské nářeční jevy nadále uchovaly i pro další generace, nebo zda došlo k jejich útlumu.

První, teoretická část je věnovaná základní charakteristice historického vývoje zkoumané oblasti. Má za úkol uvést kontext, jak se dějinně postupně utvářelo území, na kterém funguje zkoumaný dialekt v dnešní době. Součástí tohoto oddílu je také obecné rozdělení dialektů vyskytujících se na území České republiky a stručná charakteristika východomoravského nářečí. V praktické části byla pozornost zaměřena především na hláskoslovné a tvaroslovné nářeční jevy. Důležitou součástí diplomové práce jsou i přílohy obsahující přepisy pořízených nahrávek.

1 TEORETICKÁ ČÁST

1.1 VALAŠSKO

1.1.1 Historie

Valašská kultura a s ní i specifické znaky se v důsledku kolonizace začaly formovat již ve 13. a 14. století. Z východokarpatských pohoří dnešního Rumunska se místní pastevci, zvaní Valaši, jejichž hlavním zaměstnáním bylo salašnické pastevectví, přesouvali se svými stády do slovanské části Karpat.¹ Sousední národy označovaly rumunské horaly jménem Valach - balkánští Slované Vlach a Voloch, Řekové Blachos, Maďaři Oláh, Rusové a Poláci Voloch, Češi a Slováci Valach.

Koncem 15. století a zejména v 16. století se Valaši dostali až na Moravské Valašsko.² V místních vsích našli vhodné podmínky pro život a v horských oblastech pro chov jejich velkých stád.³ Výkonnými orgány byl valašský soud, valašská hromada a valašský vojvoda. Z něj se postupně v 17. století stal spíše vrchnostenský úředník než představitel valašského lidu.

Se změnou valašského práva se změnil i původní význam slova „valach“, a to díky náboženským, národnostním, politickým a sociálním poměrům v dané zemi. Toto označení se nevázalo pouze k označení osoby, ale souviselo i s jejich profesí, jazykem či osobitým způsobem života. Valach tudíž zprvu označoval horské pastevce rumunské národnosti. Postupem času se však tito kolonisté začali usazovat ve vsích a asimilovali se mezi původní obyvatelstvo. Tím se utvářela základní etnografická diference karpatské oblasti a význam termínu „valach“ se posunul nejprve na salašnické pastevce a horaly jakékoliv národnosti, a později na všechny hospodáře chovající salašnický dobytek, oblékající charakteristický oděv a mluvící podobným dialektem.⁴

¹BALÁŠ, M. et al.: *Beskydy*. Praha: Olympia, 1982, str. 27-28.

²ŠTIKA, J.: *Etnografický region Moravské Valašsko, jeho vznik a vývoj*. Ostrava: Profil, 1973, 87 str.

³BALÁŠ, M. et al.: *Beskydy*. Praha: Olympia, 1982, str. 27-28.

⁴ŠTIKA, J.: *Etnografický region Moravské Valašsko, jeho vznik a vývoj*. Ostrava: Profil, 1973, 87 str.

Proměny významu Valach:

- 15. a 16. století - valašští kolonisté
- 16.-18. století - Valaši jako chovatelé ovcí salašnickým způsobem
- 1620-konec 17. století - rebelující i „věrní“ Valaši za třicetileté války
- 16.-20. století - Valaši jako pasáci na salaši, podřízení bačovi
- 17. a 18. století - Valaši, obyvatelé horských a podhorských obcí vyznačujících se intenzivním salašnictvím
- 17.-21. století - Valaši jako členové etnografického regionu Valašsko.⁵

1.1.2 Moravské Valašsko

Moravské Valašsko nikdy nepatřilo k územím s prehistorickým a ani se středověkým trvalým osídlením. K tomu došlo až ve 13. a 14. století. Jednalo se především o vnitřní moravskou kolonizaci, ve které moravský a slezský lid dosídlil okrajová území. Tito nejstarší osadníci určili základní ráz lidové kultury Moravského Valašska.

V 15. století se na naše území začal stěhovat pastevecký lid – Valaši. Přesné etnické složení není známo, ale jednalo se především o obyvatele ze slovenského, polského, ukrajinského a výjimečně rumunského národnostního prostředí. Ti významným způsobem ovlivnili chov dobytka v horských oblastech východní Moravy.⁶ Vojvodové jednali s moravskou a slezskou vrchností o pronájmu pastvy a o odvodu desátku ovcí, ale především řídili jarní výhon ovcí na salaš.⁷

K postupnému rozšiřování valašského území, ať už šlo o osídlování či zakládání nových obcí, pokračovalo i nadále. V 16., 17. a 18. století se pozornost přenesla na hornaté území. Jednalo se

⁵ ŠTIKA, J.: *Valaši a Valašsko: O původu Valachů, valašské kolonizaci, vzniku a historii moravského Valašska a také o karpatských salaších. Rožnov pod Radhoštěm: Valašský muzejní a národopisný spolek, 2009, str. 147.*

⁶ ŠTIKA, J.: *Etnografický region Moravské Valašsko, jeho vznik a vývoj. Ostrava: Profil, 1973, 87 str.*

⁷ BALÁŠ, M. et al.: *Beskydy. Praha: Olympia, 1982, str. 27-28.*

především o svahy Radhošťských Beskyd, Javorníků, Vsetínských vrchů a Hostýnských vrchů. Do horských údolí, kde se zakládaly nové osady, se stěhovali lidé jak z části Valašska, tak i osadníci z moravských, slezských a dokonce i ze slovenských obcí.⁸

Valašsko nikdy ve své historii nepatřilo mezi jednotné územní celky. Díky stěhování národů a vzájemnému prolínání jak kultury, tak znaků běžné mluvy nelze jednoznačně určit hranice, které by oddělovaly jednotlivé krajiny. Původním důležitým rozdělením byl lidový kraj a za Valachy byli považováni ti, kteří „*nosí haleny v úpoly upjaté a v kulínce rozkřídlené*“.⁹

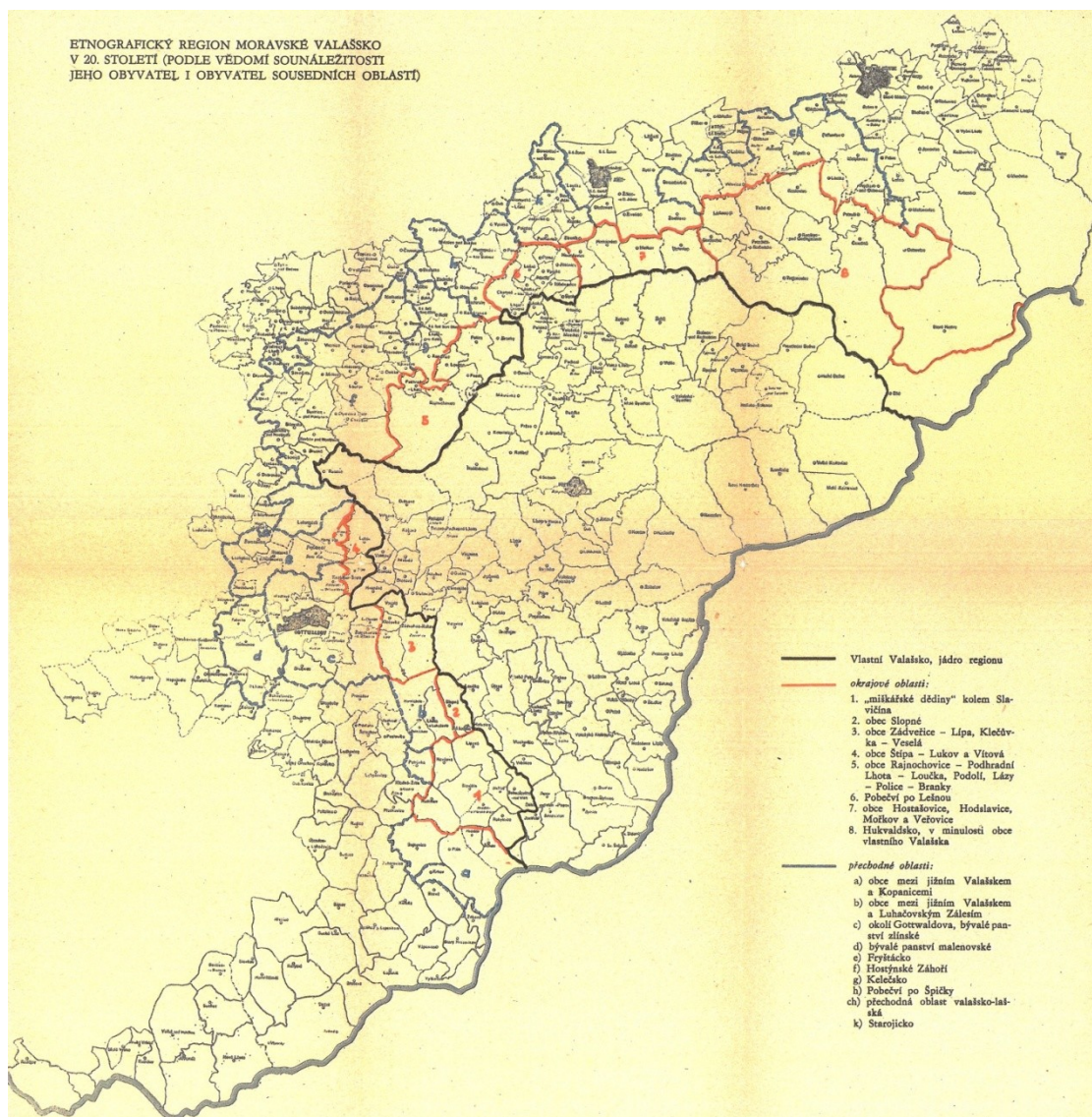
„*Při vymezení hranice Valašska bereme v úvahu existenci salašnictví, lidový kraj a dialekt a především vědomí obyvatel o příslušnosti k regionu i stanovisku lidu ze sousedního regionu. ...hranice regionu se během století měnily podle zastoupení a významu těchto kritérií. Podle nich, především podle sebeurčení obyvatel, rozlišujeme vlastní jádro Valašska, jehož obyvatelé jsou za Valachy považováni valašským i nevalašským lidem, do okrajového území spadají obce, které jsou obyvateli jádra považovány za nevalašské a sami se též k Valachům hlásí a konečně v přechodné oblasti se obyvatelé k Valachům nehlásí, nepokládají je za ně ani obyvatelé z vlastního a okrajového území a za Valachy je považují, často i s dávkou despektu, lidé ze sousedního regionu*“¹⁰

⁸ŠTIKA, J.: *Etnografický region Moravské Valašsko, jeho vznik a vývoj*. Ostrava: Profil, 1973, 87 str.

⁹BARTOŠ, F.: *Dialektologie moravská. První díl. Nářečí slovenské, dolské, valašské a lašské*. Brno: Nákladem Matice Moravské, 1886, str. 59.

¹⁰ŠTIKA, J.: *Valaši a Valašsko. O původu Valachů, valašské kolonizaci, vzniku a historii moravského Valašska a také o karpatských salaších*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2007, str. 200.

ETNOGRAFICKÝ REGION MORAVSKÉ VALAŠSKO
V 20. STOLETÍ (PODLE VĚDOMÍ SOUNÁLEŽITOSTI
JEHO OBYVATEL I OBYVATEL SOUSEDNÍCH OBLASTÍ)

Mapa č. 1 - Etnografický region Moravské Valašsko v 20. století (Štika, J.: 1973)

1.2 DIALEKT

1.2.1 Všeobecná charakteristika

Všechny nářečí českého jazyka bývají rozděleny na čtyři hlavní skupiny, které se následně dělí na další podskupiny. Jaromír Bělič v knize *Nástin české dialektologie* česká nářečí dělí na:

1. nářeční skupinu českou v užším smyslu (jedná se především o území Čech a pomezí jihozápadní úseky Moravy), jejímž společným znakem je téměř po celé oblasti dvojhláska *ej* proti spisovnému psanému *y* a zčásti též *i* a dvojhláska *ou* ve shodě se spisovným jazykem,
2. nářeční skupinu středomoravskou neboli hanáckou, která má proti spisovnému *y* (*i*) a *ou* hlásky *é* a *ó*,
3. nářeční skupinu východomoravskou neboli moravskoslovenskou, jejíž nářečí mají proti uvedeným spisovným hláskám *i* (ve značné části území ve výslovnosti také *y*) a *ú*,
4. nářeční skupinu slezskou neboli lašskou. Tato nářeční skupina má na rozdíl od ostatních nářečí českého jazyka pouze krátké samohlásky. Proti spisovnému *y* (*i*), *ou* se zde objevují střídnice *y* (*i*) a *u*.¹¹

1.2.2 Východomoravské nářečí

Tradiční teritoriální východomoravské dialekty představují jednu ze čtyř základních nářečních skupin v oblasti českého území. Východomoravská nářečí se rozkládají na východní části České republiky. Na západě sousedí se středomoravskou nářeční skupinou, na severu se slezskou nářeční skupinou. Jihozápadní hranice splývá se státní hranicí s Rakouskem a východní hranice se státní hranicí se Slovenskem.

Východomoravské nářeční skupiny pokrývají národopisnou oblast Valašska a Slovácka. Přimykají se k nim i okrajové úseky Hranicka, Kelčska a pruh táhnoucí se od Kroměříže k jihozápadu.

¹¹BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 11-12.

Dále se dělí na čtyři podskupiny, a to na jižní (slováckou), severní (valašskou), západní okrajové úseky (nářečí na Hranicku, kelčská a dolská nářečí) a kopaničářské dialekty.¹² Do této oblasti spadá asi dvacet obcí a osad při moravsko-slovenské hranici a severovýchodně od Strážnice.¹³

1.2.3 Valašský dialekt

Valašský dialekt patří do severního východomoravského nářečí, tj. tvoří severní část jádra východomoravské nářeční skupiny. Ta leží od jižní podskupiny k severu až po hranice slezského nářečí. Jako oddělený úsek k nim patří i nejsevernější obce v bývalém národnostním výběžku severně od města Hranic.¹⁴

1.2.3.1 Hláskosloví

- Ve valašském nářečí se objevuje soubor šesti krátkých i dlouhých samohlásek s rozlišením *i/y* a *í/ý* (*a/á*, *e/é*, *i/í* *y/ý*, *o/ó*, *u/ú*) a třicet jedna souhlásek (*b*, *c*, *č*, *d*, *d'*, *f*, *g*, *h*, *ch*, *j*, *k*, *l*, *l'*, *l*, *m*, *n*, *ň*, *ň*, *p*, *r*, *r'*, *ř*, *s*, *š*, *t*, *t'*, *v*, *z*, *ž*, *dz*, *dž*).¹⁵
- Výrazným znakem je důsledné dodržování fonetických variant fonémů *i/í* – *y/ý* po tvrdých souhláskách a po všech sykavkách. Mohou se také vyskytovat jako zvláštní fonémy, pokud v nářečích ustoupily měkké retnice.
- Dříve se v mnoha případech využívala výslovnost dvojí *l*. Výslovnost tvrdého *l* a měkkého *l'* se používala především k vyjádření významu slova. Tvrdé *l* se téměř po celém území artikuluje špičkou jazyka, měkké *l'* je ve většině nářečí zpravidla palatalizované.

¹²HLUBINKOVÁ, Z.: *Tvoření slov ve východomoravských nářečích*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, str. 21.

¹³BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 281.

¹⁴BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 271.

¹⁵KAZMÍŘ, S.: *Slovník valašského nářečí*. Vsetín: Dalibor Malina, 2001, str. 492-493.

Práce vznikla z pouhého zájmu, nejedná se o plnohodnotnou odbornou lexikografickou publikaci na vědeckých základech.

- Ve všech východomoravských nářečí existují vedle tvrdých retnic *p, b, m, f, v* i měkké retnice *b', f', m', p', v'*. Ty se nejčastěji vyskytují před samohláskami.¹⁶
- Alveolární *n* se vyskytuje ve slovech před souhláskami *k* a *g* (např. *ciňgat'*).
- Zřídka se ve tvarech vyskytují souhlásky *dz* a *dž*.
- Místo dvojhlásky *ou* používá valašské nářečí samohlásku *ú* (např. *mouka – múka, bouda – búda*).¹⁷
- Seskupení *m+ě* se vyslovuje *m'e*, případně *mje* (např. *m'esíc, mjesíc*).
- Běžně se vyskytuje výslovnost zdvojených souhlásek (např. *Anna, kašša, necco*).
- Náslovné *j* se často ve výslovnosti mění v *i* (např. *jdeme – ideme*). Pokud po *j* následuje samohláska *i, e*, nebo *a*, náslovné *j* mizí úplně (např. *itrnice, enom*).
- V žádných případech se neobjevuje protetické *v*.
- Je zachováno tautosylabické *aj* (např. *vajca, nejlepší, daj*).
- Dále je zachována tzv. moravská krátkost samohlásek (např. *blato, mak*).¹⁸

1.2.3.2 Tvarosloví

Substantiva

- Pomnožná jména končící na *-ice* (např. *Karlovice, Vizovice*) mají ve 2., 3., a 6., pádu množného čísla slovotvorné přípony *-ic, -icám, -icách* (např. *Karlovic, Karlovicám, Karlovicách*).¹⁹
- Neuskutečnění přehlásek *a > e* a *u > i* v deklinačních koncovkách vedlo ke sblížení tvrdých a měkkých deklinačních typů.²⁰

¹⁶BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 271-272.

¹⁷KAZMÍŘ, S.: *Slovník valašského nářečí*. Vsetín: Dalibor Malina, 2001, str. 492-493

¹⁸KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., (Eds.): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, str. 401-403.

¹⁹KAZMÍŘ, S.: *Slovník valašského nářečí*. Vsetín: Dalibor Malina, 2001, str. 497-506.

- Ve všech rodech 2. pádu množného čísla se vyskytuje po koncové samohlásce foném *-ch* (např. *polích, kozých*).
- V 7. pádě množného čísla mužského a středního rodu jsou uchovány staré koncovky *-y/-i* (např. *nožy, učyteli*).²¹
- U maskulin a neuter se v dativu plurálu vyskytuje koncovka *-om* (např. *pekařom*) a v lokálu plurálu koncovka *-och* (např. *pekařoch*).²²
- Dále ve všech skloňovacích typech v 7. pádě množného čísla převládá koncovka *-m'i/-mi, -am'i/-ámi* (např. *za starým'i horam'i*).²³
- Substantiva zakončená na slovotvornou příponu *-na* přecházejí na slovotvornou příponu *-ňa* (např. *pekárna – pekárňa*).
- V 7. pádě jednotného čísla ženského rodu se objevuje zakončení na *-ú* (např. *s robú*).²⁴
- V genitivu a lokálu singuláru ženského rodu tvrdého sklonění adjektiv a rodových zájmen proběhlo vyrovnání ve prospěch původní koncovky dativu a lokálu *-ej* (např. *z tej našej druhej*).²⁵

Adjektiva

- Přídavná jména přivlastňovací mají v plurálu 7. pádu slovotvorné přípony *-ovýma, -i(y)nýma* (např. *otcovýma, matčinyýma*).
- Druhý stupeň přídavných jmen tvoří přípony *-í, -ý, -ší* (např. *horší*), *-ejší, -ější* (např. *modřejší*).

²⁰KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., (Eds.): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, str. 401-403.

²¹BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 271-273.

²²KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., (Eds.): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, str. 401-403.

²³BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 271-273.

²⁴ Došlo k tomu v důsledku neprovedené diftongizace. Jedná se o morfologický efekt fonologické změny.

²⁵KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., (Eds.): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, str. 401-403.

- Třetí stupeň se tvoří pomocí předpony *-náj* (např. *nájnovější*, *nájmění*),²⁶ v centrálním okruhu kolem Vsetína se vyskytují superlativy v podobě *nástaršý*, *námlačý* se starou předponou *ná-*.

Verba

- Objevují se infinitivy s pravidelným zakončením na *-ť* (např. *néšť*, *péct'*, *volat'*).
- Rozkazovací způsob a přechodník slovesa „být“ má podoby *bud'*, *bud'me....*, *bud'a/bud'acy*.
- Ve tvarech 2. osoby jednotného čísla minulého času se vyskytuje pohyblivý osobní morfém (pomocné sloveso) v podobách *sy/-s (-z)* (např. *dátsy mu to?* – *dátz mu to?*).
- U sloves 2. třídy končící na souhlásku v příčestí minulém převažují tvary bez *-nu-* (např. *pohla*, *uschla*).
- Ve 3. osobě množného čísla sloves 4. třídy se objevuje koncovka *-íja/-ýja* (např. *prosýja*, *ležýja*).²⁷
- Typickým znakem je přítomnost přechodníku jako živého tvaru. Užívá se převážně ustrnulé formy mužského rodu (např. *Příd'a dom.*).
- Infinitiv sloves typu *začít* má podobu s *-a-* (např. *začat'*, *bečat'*). Pokaždé se ale nachází podoba s *-í-* ve slově *vzít/vzít'*.
- Zaznamenán je výhradní tvar 1. osoby jednotného čísla slovesa *chtít* – *chcu*.

1.2.3.3 Syntax

- Typická je existence příklonné spojky *i* ve vedlejších větách podmínkových (např. *M'et-i sem peňíze, zaplatil sem*), a částice *i* v otázkách zjišťovacích (např. *V Jaseňicách sú-i vojáci?*).

²⁶KAZMÍŘ, S.: *Slovník valašského nářečí. Vsetín: Dalibor Malina, 2001, str. 497-506*

²⁷BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 271-273.*

- Přívlastek je často kladen za substantivum (např. *chalupa pěkná*), infinitiv bývá kladen na konec věty (např. *Chodil krávy pást*).
- Imperativ je užíván v platnosti podmínky (např. *Přít, dáme ti buchet*).

1.2.3.4 Slovtvorba

- Výraznější zastoupení má předpona *o-* (např. *škvarek x oškvarek, vykoupat x okoupat*).
- Při tvoření expresiv se používají např. substantivní formanty *-ňa, -ula* (např. *švidraňa, běhula*) a slovesné formanty *-ýň, -úň/-úžň/-ázň-* (např. *vrzúňat, rabúžňat*).
- Adjektiva odvozená od trpných příčestí sloves s infinitivem na *-ít/-ít'* jsou ve většině případů tvořena formantem *-ítý* (např. *utřít, otevřítý, ohřítý*).
- Charakteristické je tvoření názvů rodin odvozených od osobních mužských (např. *Bartošé, Martincé*).²⁸
- Některá příslovce jsou odvozená z přechodníků pomocí formantu *-aci* (např. *sed'acy, stojacy*).²⁹
- U mužských jmen jsou časté slovotvorné přípony *-oš, -uš, -ek* (např. *Antoš, Matuš, Vincek*), v ženském zakončení se často vyskytují koncovky *-a, -ča, -ina, -uša, -ýna* (např. *Rozára, Maruša, Hanča*).
- Deminutiva se tvoří příponami *-ek, -ka, -ko* (např. *sklépek, šenkéřka, sklénka*), *-úšek* (např. *kožúšek*), *-ča* (např. *ptáča*), *-ica* (např. *truhlica*), *-ec* (např. *ogarec, stolec*), *-co, -ca* (např. *kolco, suknica*), *-íneček, -ečka* (např. *kúsíneček, cérenečka*).
- Zhrubělá slova jsou vyjádřena nejčastěji příponami *-isko* (např. *psisko, dobračisko*), *-sko, -cko* (např. *telacko, babsko*), *-ún* (např. *hamún, čahún*), *-oň* (např. *křupoň, blboň*), *-áč* (např.

²⁸KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., (Eds.): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, str. 401-403.

²⁹BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 271-273.

fúsáč), *-ál* (např. *břuchál*, *nosál*), *-a* (např. *ožrala*³⁰), *-aňa* (např. *blbaňa*).

- Jména nositelů vlastností se tvoří slovotvornými příponami *-ec*, *-ica* (např. *usoplenec*, *darebnica*), *-oň* (např. *blboň*), *-áč* (*sucháč*, *naháč*), *-uša* (např. *strakuša*).
- Jména obyvatelská se odvozují od místních příponou *-an*, *-jan*, *-ák* (např. *Liptalan*, *Vsetíňák*, *Rožnovjan*).
- Jména konkrétních míst se nejčastěji tvoří pomocí přípon *-isko*, *-išče*, *-ňa*, *-árňa*, *-érňa*, *-ovňa* (např. *rubisko*, *hradišče*, *kolňa*, *palérňa*).³¹

³⁰ Fundujícím tvarem je préteritum *ožral*.

³¹ KAZMÍŘ, S.: *Slovník valašského nářečí*. Vsetín: Dalibor Malina, 2001, str. 507-509.

1.3 HISTORIE OBCÍ ZKOUMANÉ OBLASTI

Hlavním zdrojem o historii obcí jsou oficiální internetové stránky a obecní kroniky vesnic. Tato kapitola dává do kontextu oblast, ve které žijí respondenti.

1.3.1 Obec Lhota u Vsetína

Původní název obce byl Horní Rokytnice – obec patřila ke vsetínskému panství. Pod prvotním názvem nalezneme i první písemnou zmínku z listiny Voka z Kravař z roku 1374, ve které daruje rychtu s krčmou, mlýnem o jednom složení, se svobodnou lázní, ševcem, pekařem, řezníkem, kovářem a s právem honu na zajíce a koroptve jistému Bartoňovi. Tu potvrdil roku 1459 majitel vsetínskému panství Jan z Messenpeku a zároveň povolil Bartoňovi a jeho synům stavbu pily.³²

Za třicetileté války se obyvatelé obce, která později nesla název Lhota u Liptálu a po roce 1901 Lhota u Vsetína, zúčastnili valašských povstání. Po jejich porážce byla většina usedlostí vypálena a 6 majitelů popraveno.³³

1.3.2 Obec Liptál

První písemná zmínka o obci Liptál pochází z roku 1361, kdy papežský dvůr, ve francouzském Avignonu, jmenoval rozhodčí komisi ve sporu nedalekého vizovického kláštera a pánů ze Šternberka. Kromě jiných se v listině jmenuje i obec Luptal. Název Liptál pochází z německého slova Liebthal či Libenthal, které v překladu znamená „milé údolí“.

Obec původně patřila vsetínskému panství, které bylo od roku 1308 v držení pánů z Kravař. Později přešla do majetků pánů z Cimburka a v roce 1505 do majetků pánů z Kunštátu. V té době docházelo ve velké míře k přeměně lesa na ornou půdu. V roce 1515 patřil Liptál mezi největší obce panství - kromě fojtství zde bylo 25

³² http://www.mistopisy.cz/historie_lhota-u-vsetina_10226.html (citováno dne 10. 2. 2016).

³³ <http://www.vychodni-morava.cz/lokalita/390> (citováno dne 10. 2. 2016).

usedlostí. Podle historických dokladů byl Liptál součástí vsetínského panství až do 17. století.

Mezi majitele patřil i pozdější významný císařský vojevůdce Albrecht z Valdštejna, od něhož pochází nejstarší dokument obce, a to privilegium vydané 1. ledna 1614.

Poddaní vsetínského panství se účastnili tzv. valašského povstání. Důvodem nespokojenosti Valachů byla i zrada, které se dopustil Valdštejn na protihabsburském povstání moravských stavů. To bylo hlavní příčinou dlouhotrvajících valašských rebelií, jejichž střediskem se stal Vsetín a okolní vesnice, mezi které patřil i Liptál. Rebelie pokračovaly i po vypálení Vsetína a popravách v roce 1627. Vše vyvrcholilo 15. 2. 1644, kdy bylo popraveno na 200 účastníků povstání.

V roce 1666 vzniklo samostatné liptálské panství. Počátkem 18. století došlo k jeho výraznému budování, ve kterém byly dva dvory s ovčírny, užitkové a okrasné zahrady, panský mlýn a pila, palírna, hostinec (šenk) a pivovar. Sídlem vrchnosti se stal zámek postavený na místě původního fojtství, který dodnes můžeme navštívit.

V polovině 18. století bylo v Liptále 20 sedláků (gruntovníků), 10 čtvrtlánků, 12 zahradníků a 17 podruhů s robotními povinnostmi vůči vrchnosti.

Po roce 1848 bylo zrušeno poddanství, robota i církevní desátky. V náboženském smyslu se stali evangelíci rovnoprávními s katolíky. Také se zdokonaloval systém státní správy a samosprávy, kdy se za základní článek považovali obec, která se stala součástí okresu Valašského Meziříčí. Základní obživou obyvatel bylo zemědělství a chov skotu a ovcí. Velkostatek vrchnosti se orientoval na lesní hospodářství.

Obě světové války ve velké míře zasáhly do chodu obce. Během 1. světové války emigrovalo mnoho obyvatel do Ameriky, kde hledali lepší živobytí a práci. Druhá světová válka se vyznačovala především organizovaným odbojem – partyzánstvím.³⁴

³⁴ <http://www.liptal.cz/index.php?page=historie&sub=obec> (citováno dne 10. 2. 2016).

1.3.3 Obec Všemina

První písemná zmínka o existenci osady pochází z roku 1373 pod názvem Swemina a je obsažena v zápisech Zemských desek olomouckého kraje. Název obce vznikl přidáním přivlastňovací přípony *-ina* k osobnímu jménu Všema, které vzniklo krácením z osobního jména Všemír, Všemysl.³⁵

Osady Slušovice, Neubuz, Dešná a Všemina tvořily samostatný statek, který koupil toho roku, tj. 1373, Ješek ze Štemberka. Všemina se tak stala součástí lukovského panství, v jehož rámci zůstala až do zániku patrimoniálního zřízení roku 1848. V 17. století stál v čele obecní samosprávy fojt, o kterém se poprvé dozvídáme ze soupisu Valachů z roku 1644. V roce 1724 tvořilo vesnici celkem 32 usedlostí, ze kterých bylo 11 podsedků. V té době již zákupní fojtství bylo nějakou dobu opuštěné a hospodařila na něm vrchnost.

Ve druhé polovině 19. století bylo zrušeno poddanství, tudíž vyvstala potřeba nově zorganizovat soudní a politickou správu, kterou do této doby vykonávala patrimoniální správa. V soudní oblasti byla Všemina přiřazena do soudního okresu Vizovice. Zde byla až do roku 1949. V oblasti politické správy patřila postupně do okresů Uherský Brod, Vizovice, Holešov a Zlín. V roce 1848 se také zřídily dva orgány samosprávy – purkmistr (později starosta) a dva radní.

Obec Všemina je obklopena rozlehlými lesy, tudíž život v této vesnici nebyl vůbec lehký. Kraj byl převážně zalesněný, chudobný a nepřítliš úrodný, proto nebylo snadné si udržet příznivé podmínky pro život. Obyvatelé se zaměřili na pěstování obilovin a chov dobytka, zvláště tažného, který byl potřebný k těžké práci na zemědělských pozemcích.³⁶

³⁵HOSÁK, L., ŠRÁMEK, R.: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku II (M-Ž)*. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1980, str. 176-174.

³⁶<http://www.obecvsemina.info/nase-obec/historie/> (citováno dne 11. 2. 2016).

2 PRAKTICKÁ ČÁST

Praktická část diplomové práce je zaměřena na rozbor pěti nahrávek neoficiálního mluveného projevu – každá nahrávka má délku dvaceti minut. Pozornost je zaměřena především na hláskosloví a tvarosloví. Je čím dál tím více patrné, že se hranice rozdělující dialekty stále více stírají, a proto je cílem práce dokázat, zda se tradice valašských dialektů nadále udržuje, nebo zda dochází k pomalému zániku jeho typických prvků.

Bylo pořízeno pět nahrávek spontánního neformálního mluveného projevu v délce dvaceti minut. Respondenti se nacházeli ve věku 25 – 35 let, všichni o nahrávání věděli a dali souhlas k jeho zveřejnění. Mezi mluvčími se nevyskytoval příbuzenský vztah. Dva pocházeli z obce Liptál, dva z obce Všemina a jeden z Lhoty u Vsetína. Všichni se ve zkoumané oblasti narodili a žijí zde dodnes, pouze respondenti č. 1 a č. 5 vystudovali vysokou školu mimo své bydliště.

Seznam respondentů:

- 1) Mluvčí č. 1 – muž, 28 let, vysokoškolské vzdělání - obor hudba, nyní pracuje v Základní umělecké škole, trvale žije v obci Liptál.
- 2) Mluvčí č. 2 – žena, 33 let, absolvovala odborné učiliště – kuchařka, nyní pracuje ve svém oboru na Základní škole, trvale žije v obci Lhota u Vsetína.
- 3) Mluvčí č. 3 – žena, 25 let, středoškolské vzdělání – obor gastronomie, nyní pracuje jako barmanka v místním podniku, trvale žije v obci Všemina.
- 4) Mluvčí č. 4 – muž, 35 let, vyučený automechanik, nyní pracuje jako řidič dálkové dopravy, trvale žije v obci Všemina.
- 5) Mluvčí č. 5 – žena, 29 let, vysokoškolské vzdělání – inženýrka ekonomie, nyní pracuje jako účetní v místním podniku, trvale žije v obci Liptál.

V přepisu zvukového záznamu mluveného projevu nelze úplně přesně zachytit vzájemně propojené jazykové, parajazykové a mimojazykové prostředky. Psaný záznam je tudíž ochuzen o neverbální a mimojazykové složky. Zejména se myslí gesta, mimika či pohyby těla, v úplnosti nelze zaznamenat ani zabarvení a odstín hlasu.³⁷

Nahrávky byly pořízeny na diktafon a následně fonologicky přepsány. K přepisu byly použity tyto fonetické značky, užívané v semináři PhDr. Petra Pořízky, Ph.D. a zveřejněné na jeho webových stránkách:

a) segmentální rovina

- η – velární n , které se vyskytuje ve skupinách $n+k$, $n+g$,
- $\overset{?}{r}$ labiodentální m , které se vyskytuje ve skupinách $m+f$, $m+v$,
- $\overset{?}{r}$ – neznělé $\overset{?}{r}$ vznikající asimilací znělosti,
- $\overset{?}{r}$ – ráz, neznělá hlasivková závěrová hláska, která předchází v pečlivé výslovnosti samohlásku na počátku slova,
- x – neznělé ch , které se vyslovuje před neznělým konsonantem,
- $\overset{?}{r}$ znělé ch vznikající asimilací znělosti,
- $\overset{?}{r}$ zvuk tvořící druhou, nevokalickou součást diftongu,
- $\overset{?}{l}$ – slabikotvorné l suplující funkci vokálu tvořící jádro $\overset{?}{l}$ slabiky,
- $\overset{?}{r}$ – slabikotvorné r suplující funkci vokálu tvořící jádro slabiky

b) další jevy

- Délka vokálů je značena podle skutečné výslovnosti, včetně krácení vokálů. Emfáze, dloužení krátkých či dlouhých vokálů, je značena pomocí dvojtečky bez mezery.

³⁷MÜLLEROVÁ, O., HOFFMANNOVÁ, J., SCHNEIDEROVÁ, E.: *Mluvená čeština v autentických textech*. Jinočany: H&H, 1992, str. 6.

- Hezitace je označena pomocnou značkou @, která je z obou stran oddělena mezerou. Pokud je hezitace delší, jsou použity dva nebo tři zavináče.
- Nesrozumitelnost úseku je zaznamenána třemi pomlčkami.
- Pauza je označena jedním, dvěma či třemi lomítky podle jejich délky. Jedno lomítko značí krátkou pauzu, která je realizovaná při běžném tempu, tři jsou určeny pro dlouhou.
- Intonační průběh je zaznamenán pomocí šipek ↑ → ↓.
- Smích je značen usměvavým smajlíkem.³⁸

³⁸<http://fon.webnode.cz/vyukove-materialy/> (citováno dne 10. 2. 2016).

2.1 HLÁSKOSLOVÍ

2.1.1 Diftongizace *y* > *ej*

První známka diftongizace *y* > *ej* se objevuje koncem 14. století, kdy na místě starého *y* nacházíme také grafiku *ay*. V 15., 16. a 17. století psané památky zachovávají spíše starý stav s *y*. Tím se podstatně oddalují od normy lidového mluveného jazyka. Zde byla od 15. století změna provedena na většině českého jazykového území, a to jak v Čechách, tak i na Moravě v oblasti hanáckých nářečí.³⁹ „Tato změna nepronikla do spisovného jazyka (na rozdíl od změny *ú* > *ou*), na rozhraní 15. a 16. století byla však provedena na značném teritoriu našich dialektů.“⁴⁰

V severnějších částech východomoravské nářeční skupiny zůstalo *y* zachováno jako zvláštní foném nebo jako výrazná fonetická varianta *í*, a to většinou ve shodě s dvojicí *i/y* v souboru krátkých samohlásek.⁴¹ V jižním úseku východomoravských dialektů samohláska *y* splynula s *í* jako v mluvené podobě spisovného jazyka.⁴²

Celkový graf výskytu diftongizace *y* > *ej* dokazuje, že se tato změna ve zkoumaném textu objevuje pouze v omezeném množství, a to v necelých 7 % případů, kdy byly objektivně splněny podmínky pro diftongizaci. Absolutní počet takových pozic ve zkoumané oblasti byl 147 a jednalo se hlavně o koncovky. K možné diftongizaci *y* > *ej* v kořeni mohlo dojít pouze u dvou slov, a to u slova *bít* a *tíden*. Z provedené analýzy také vyplývá, že ke změně docházelo, případně mohlo dojít, především po tvrdých hláskách *n*, *d*, *k*, *h*, *t* či *r* (např. *šikovni*, *virosteni*, *každí*, *segedinskí*, *studentský*, *druhí*, *šestí* apod.), ale i po obojetných hláskách *v*, *l* či *b* (např. *noví*, *celí*, *fialovi*, *golfovi*, *stuhlí*, *bil* apod.).

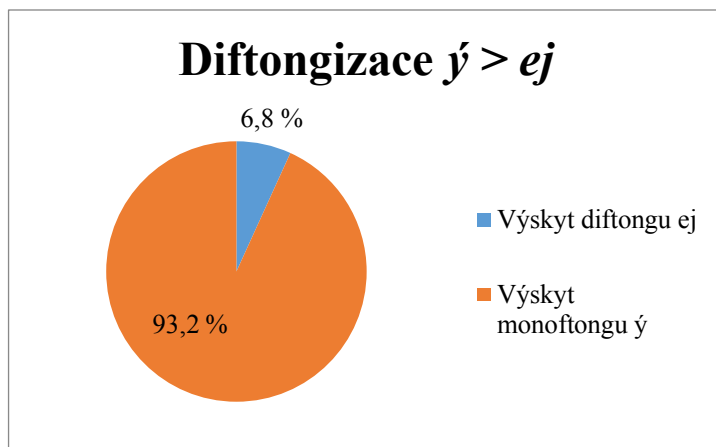
³⁹KOMÁREK, M.: *Historická mluvnice česká*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958, str. 144.

⁴⁰BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas V*. Praha: Academia, 2005, str. 79.

⁴¹BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 91.

⁴²BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas V*. Praha: Academia, 2005, str. 79.

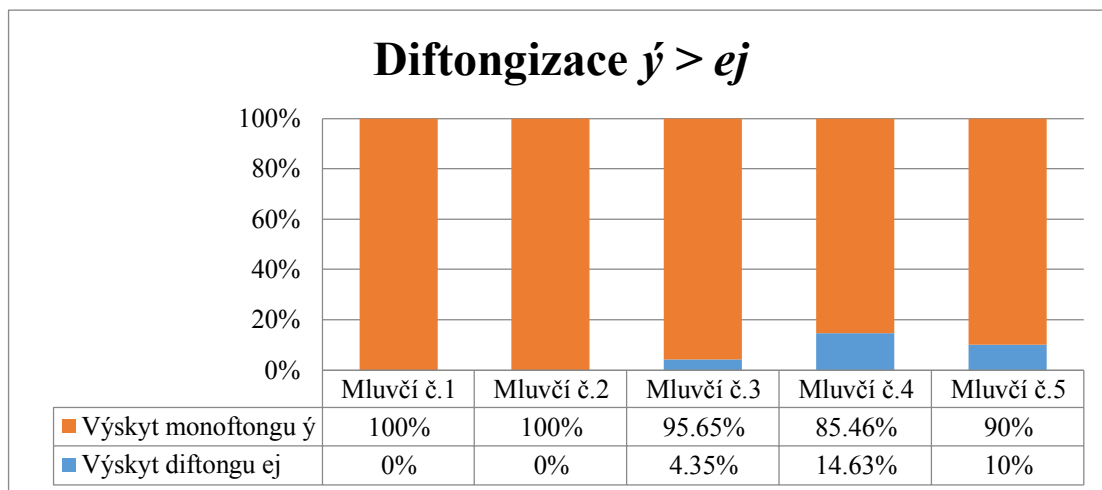
Z 93 % se v přepisu mluveného textu objevuje monoftong *y*. To potvrzuje předchozí tvrzení, že je tento monoftong charakteristický pro východomoravská nářečí a lze jej v současné době považovat stále za aktivní a živě užívaný v běžné spontánní mluvě.

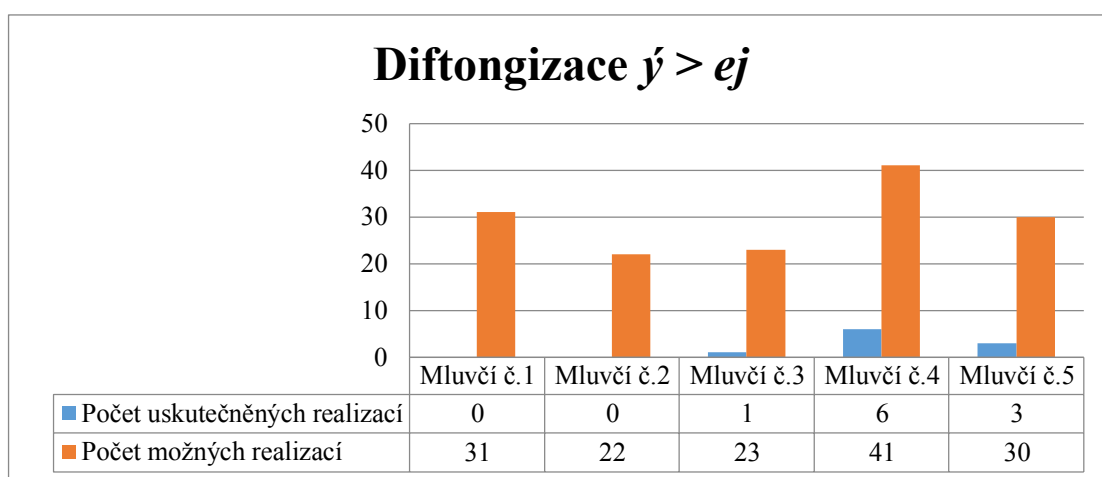
Graf č.1 Diftongizace *y* > *ej*

Následující grafy č. 2 a č. 3 ukazují výskyt změny u jednotlivých mluvčích jak v procentech, tak v číslech. Největší procento výskytu lze pozorovat u mluvčího č. 4, a to s celkovým počtem 6 uskutečněných realizací ze 41 možných, to se rovná necelým 15 %. U mluvčí č. 5. došlo k této změně v 10 %, kdy zrealizovala 3 případy z 30 možných. U dvou respondentů se diftongizace *y* > *ej* neuskutečnila ani v jediném případě. Všechny slova s výskytem monoftongu *y/i* jsou v souladu se spisovnou češtinou.

Změna byla pozorovaná například ve slovech *prej* či *mladej*. Oproti tomu ve slovech *víborní*, *apsolvenský*, *omrzlí*, *ožralí*, *dotlučení*, *vozí*, *musí*, *pátí*, *devátí* apod. k diftongizaci nedochází. Z doložených výsledků lze vyvodit závěr, že do jisté míry mají česká nářečí vliv na východomoravský dialekt, u tohoto jevu k tomu však u mluvčích dochází pouze v malém procentu.

Graf č. 2 Diftongizace *y > ej* v procentech

Graf č. 3 Diftongizace *y > ej* v číslech

2.1.2 Diftongizace *ú > ou*

Diftongizace *ú > ou* probíhala paralelně s diftongizací *y > ej* v téměř stejném geografickém rozsahu.⁴³ Ke změně došlo bez ohledu na postavení ve slově, a to jak po tvrdých, tak i měkkých souhláskách.⁴⁴ V památkách se diftong *ou* nejčastěji označuje spřežkou *au*. Tento způsob psaní se v pravopise udržel až do poloviny 19. století. V 16. století byla změna *ú > ou* přijata do spisovného jazyka, ale pouze

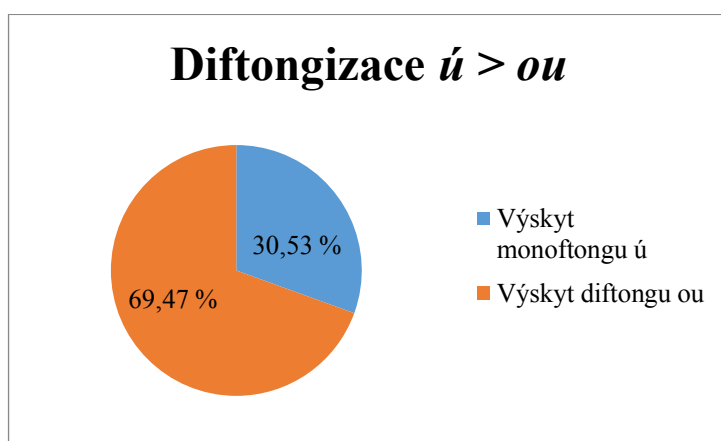
⁴³BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas V*. Praha: Academia, 2005, str. 98.

⁴⁴KOMÁREK, M.: *Historická mluvnice česká*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958, str. 147-149.

v kořenech a koncovkách. Na začátcích slov k přijetí této změny nedošlo. Oproti tomu změna $y > ej$ se neprosadila vůbec.⁴⁵

Ve východomoravských nářečích je s výjimkou některých okrajových úseků zachováno staré $ú$, v českých nářečích se veskrze používá ou .⁴⁶

Celkový graf výskytu diftongizace $ú > ou$ ukazuje, že ve zkoumaném textu změna proběhla v necelých 70 %. Celkový počet pozic, ve kterých byly ve zkoumaném textu splněny podmínky pro diftongizaci, byl 262. Ve 30 % mluvčí ve své spontánní promluvě využili monoftong $ú$ charakteristický pro valašský dialekt. S ohledem na výsledky lze tvrdit, že se diftong ou poměrně rychle dostává do běžné mluvy mladých lidí a je stále více využíváný. Dochází tady k postupnému stírání striktních hranic, které od sebe oddělují jednotlivé dialekty a jejich specifické nářeční rysy.

Graf č. 4 Diftongizace $ú > ou$

V největším počtu se diftong ou vyskytuje u mluvčího č.1, který z 51 možných realizací ani v jediném případě nepoužil monoftong $ú$ typický pro východomoravský dialekt. Obdobně je tomu i u mluvčí č. 5, u které se monoftong $ú$ vyskytuje pouze v 10 %. U ní k realizaci monoftongu $ú$ došlo ve 34 případech z 38 možných. Tyto výsledky lze vysvětlit tím, že oba respondenti mají vystudovanou

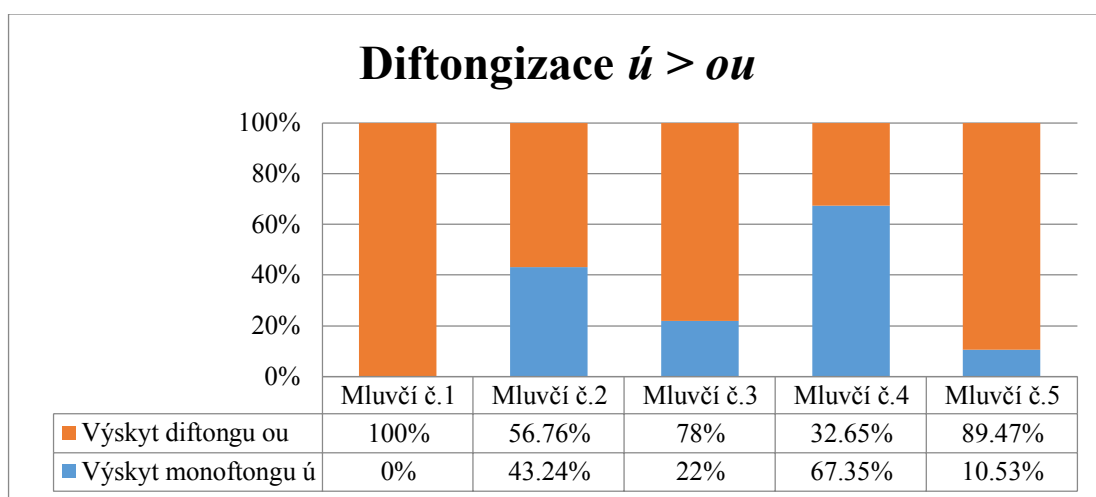
⁴⁵KOMÁREK, M.: *Dějiny českého jazyka*. Brno: Host, 2012, str. 98.

⁴⁶BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 103.

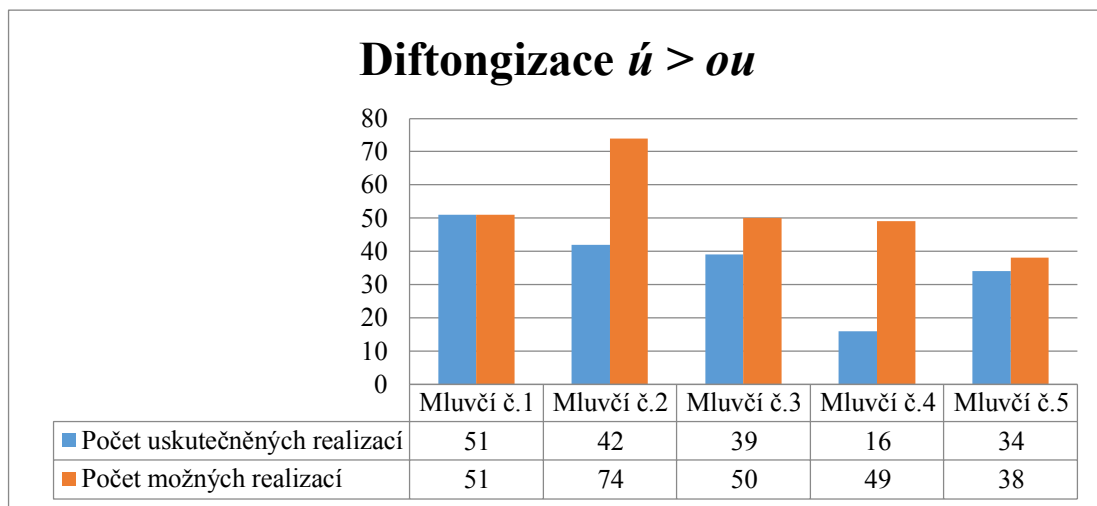
vysokou školu. Při svém studiu byli delší čas mimo své bydliště. Díky tomu své vyjadřování nevědomě přizpůsobili mluvě, která je v té době obklopovala.

U ostatních mluvčích je již výskyt monoftongu *ú* častější. V největším počtu byl nalezen u mluvčí č. 4, která uskutečnila 33 realizací z možných 49, to se rovná 67,35 %. U zbylých respondentů se procento výskytu pohybuje pod 50 %. U mluvčí č. 2 je to 43,24 % a u mluvčí č. 3 22 %.

Monoftong *ú* se v největším počtu realizoval v substantivech, adjektivech, verbech a propriích. Ta zde pro jejich specifičnost pracovní oddělujeme od ostatních substantiv, např. *kúpit, +sú, poslúxat, kuřim, na makarsku, dluho, z janú, se mnu, susedé, trúbeňi, pošlu prázdnu spravu, z mirú, rozřezanú hlavu, se mnú zhúpala, ?oni mu perú, vid'imé⁷ „+ákú pjeknú ?operku, zabuxl, naraženú bečku, stebú, z d'edú, p i+dú za řema kuxařkama, si pu+du, bramborová kašu, gulášová, kmínová s vejcem, hřibová, ?aji na makarsku, dluho* apod.

Graf č. 5 Diftongizace *ú* > *ou* v procentech

Graf č. 6 Diftongizace *ú > ou* v číslech

2.1.3 Tautosylabické *aj*

Změna *aj > ej*, která probíhala v 15. a 16. století, se obvykle vykládá jako kombinační hlásková změna, kdy palatální souhláska *j* působila na předcházející téžeslabičnou samohlásku *a*. Pokud *aj* bylo různoslabičné, přehláska se neuskutečnila. Zpočátku se tato změna šířila všude, kde pro ni byly příznivé podmínky. Ve spisovném jazyce, ale i v nářečích velmi silně působil vliv nepřehlasovaných tvarů.⁴⁷ Postupem času byl vývoj změny tautosylabického *aj > ej* omezen, zvláště ve spisovném jazyce na imperativ typu *dělej* a na slova ve kterých povědomí s tvary tautosylabického *aj* zaniklo (např. *krájet - krejčí*).⁴⁸

Původní tautosylabické spojení *a+j* je důsledně zachováno pouze ve většině východomoravského nářečí (mimo okrajové úseky na západě) a v západnějších slezských nářečích.⁴⁹

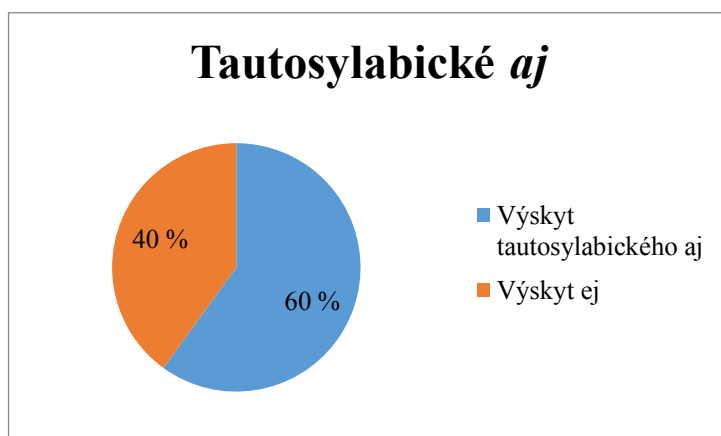
Ve zkoumaných textech tento jev není častý. Vyskytl se jen u mluvíčích č. 3 a 4, a to pouze ve třech případech z pěti možných, což se rovná 60 %. Jedná se dvakrát o slovo *vajce* a o slovo *dívaj*. Dle

⁴⁷KOMÁREK, M.: *Historická mluvnice česká*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958, str. 156-157.

⁴⁸KOMÁREK, M.: *Dějiny českého jazyka*. Brno: Host, 2012, str. 99.

⁴⁹BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 108.

získaných informací lze konstatovat, že zkoumaný prvek je již zastaralý a ve valašském dialektu málo užívaný.

Graf č. 7 Tautosylabického *aj*

2.1.4 Úženi *é > í*

Podmínky pro tuto změnu nastaly v polovině 14. století, a to po změně *ó > uó*, kdy *é* ztratilo svůj zadní protějšek. K největšímu rozšíření tohoto jevu dochází až v 15. a 16. století. Změna nastala jak v měkkých, tak i v tvrdých slabikách, kdy v nářečí docházelo ještě k následnému krácení (např. *mliko*). K výraznému rozšíření přispěla adjektiva, neboť docházelo k vyrovnání rozdílu mezi tvrdým a měkkým skloňováním.⁵⁰ Do spisovného jazyka tato změna pronikala velmi pomalu a v značně omezené míře.⁵¹

Změna *é > í* byla provedena jen na části území českého jazyka, zejména v českých nářečích v užším slova smyslu, ve středomoravských a přilehlých dolských nářečích, a ve východní podskupině slezských nářečí. Oproti tomu neproběhla ve zbývajících částí východomoravských nářečí a v západní části slezských nářečí.⁵²

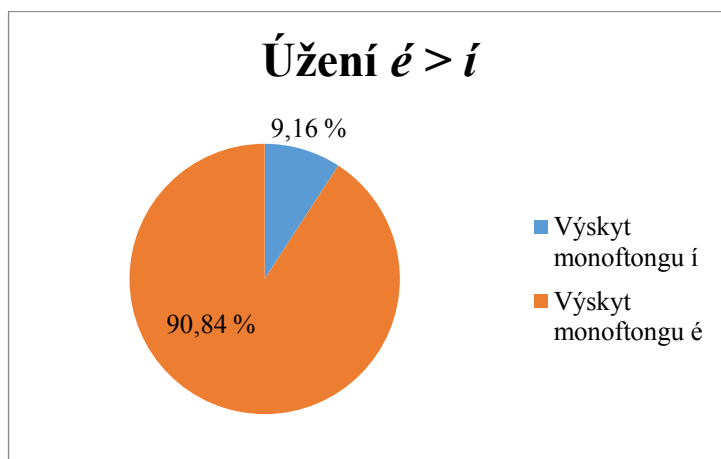
Z analýzy zkoumaného materiálu lze potvrdit, že ve velké míře k úženi *é* nedošlo. To bylo v rámci celkové statistiky prokázáno

⁵⁰KOMÁREK, M.: *Dějiny českého jazyka*. Brno: Host, 2012, str. 100-101.

⁵¹KOMÁREK, M.: *Historická mluvnice česká*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958, str. 151-151.

⁵²BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas V*. Praha: Academia, 2005, str. 108.

pouze v 9,16 % z případů, kdy byly objektivně splněny podmínky pro úženi. Absolutní počet takových pozic ve zkoumaném textu byl 415. Ve zbylých 90,84 % pozorovaného jevu se u respondentů ve spontánním mluveném projevu vyskytuje spíše monoftong *é*. Z dostupných výsledků můžeme výskyt této změny ve valašském dialektu v současné době vyhodnotit jako ojedinělý.

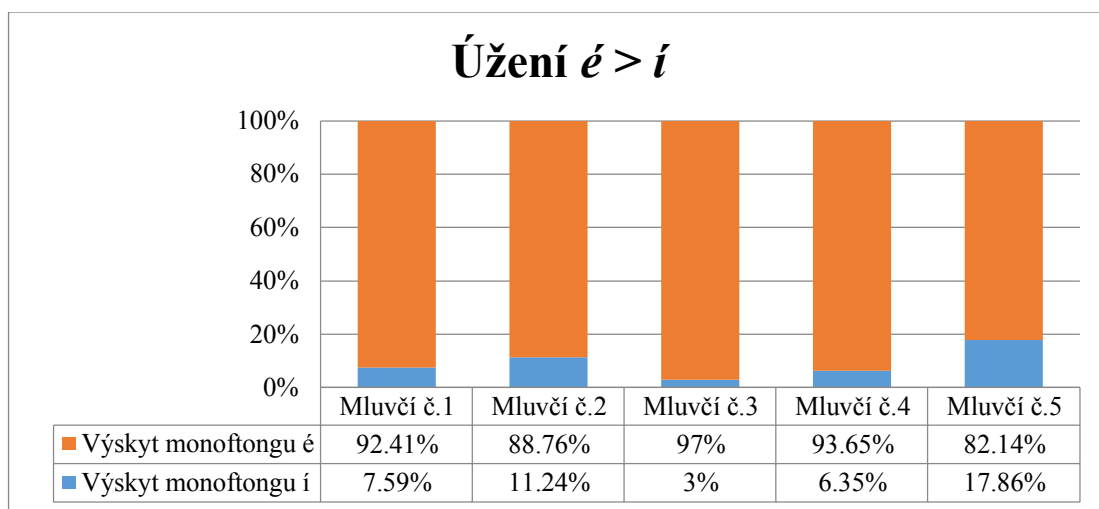
Graf č. 8 Úženi *é* > *í*

V největší míře se změna projevila u mluvčí č. 5, u které došlo k 15 realizacím z 84 možných, což odpovídá 17,86 %. Na druhém místě s největším množstvím výskytu úženi *é* > *í* se umístila mluvčí č. 2 s 11,24 %. U ní došlo k 10 uskutečněním z 89 možných. U ostatních respondentů se objevují výsledky pod 10 %. Mluvčí č. 1 zrealizoval v 7,59 % 6 možností ze 79, mluvčí č. 4 v 6,35 % 4 možnosti z 63 a mluvčí č. 3 pouze ve 3 % 3 možnosti ze 100.

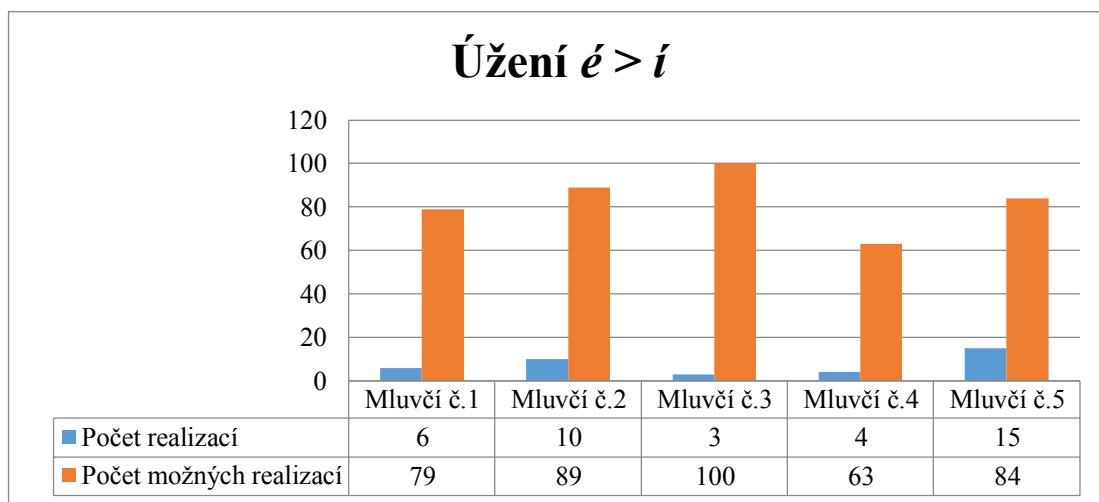
Nezúžené *é* se zaznamenalo v mnoha případech, a to ve slovech například *heské, velké, zaparkované, podruhé, levné, na té podhájské, smičkové p... stroje, šestém ročníku, sólového, malému, zrádné to je, t... šné, prop... ové volné xvilce, na té samé škole, hotové, velké žnice, šené, zamračené, nové zdi, aš ?o púl sedmé, slatké jídlo, zapékané brambori, ?uzené, ot šestého do ?osmého, tomu malému šimonovi, staré, takové dost vihrocené, na základní umělecké škole, slušné díře, takové nádražácké, magisterské studijum, červené víno, f té plastové židli apod.*

Naopak zúžené *é* se zaznamenalo *středně* ve slovech *druhi p... nexutná..., takovi, polifku, ...po ti ..., dobri, zbiteční, ijemňi lid'i*, apod.

Ze získaných informací lze vyvodit závěr, že se sice úženi *é > í* vyskytuje u všech respondentů, není to však v tak velké míře. U většiny případů mluvčí spíše využili monoftong *é*, který je typický pro zkoumanou oblast.

Graf č. 9 Úženi *é > í* v procentech

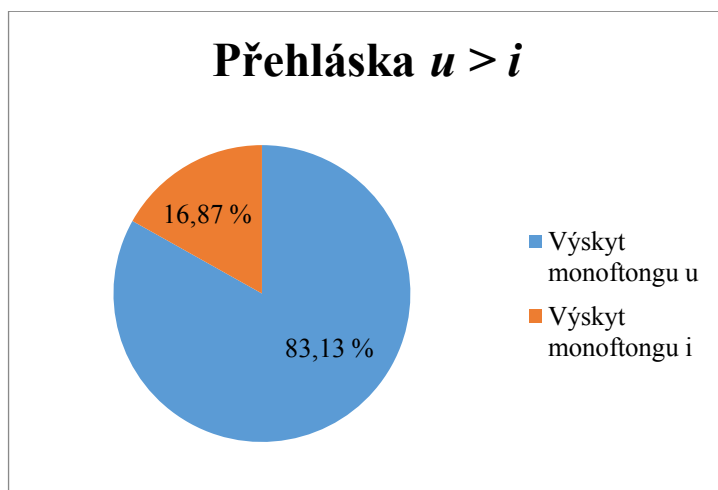
Graf č. 10 Úženi *é > í* v číslech

2.1.5 Přehláska $u > i$

Přehláska $u > i$ se objevuje již ve 2. čtvrtině 14. století, a to jak v základech slov, tak i v morfologických koncovkách.⁵³ Změna zasáhla jen oblast českých nářečí v užším slova smyslu. Tam, kde k přehlásce nedošlo, mohla samohláska u ($ú$) podlehnout dalším hláskovým změnám (např. $u > o$, $ú > ou > ó$).

Na východě území českého jazyka přehláska $u > i$ neproběhla nebo se projevila jen v náznacích. Ve východomoravských a slezských nářečích se objevují slova s přehlasovaným i méně často než ve středomoravských dialektech.⁵⁴

Z celkové statistiky lze vyčíst, že se přehláska $u > i$ v přepisu mluveného textu vyskytla pouze v 16,87 %. Celkový počet pozic, ve kterých byly ve zkoumaném textu splněny podmínky pro přehlásky, byl 83. V 83,13 % respondenti ve svém projevu tuto změnu neaplikovali. Dostupné výsledky provedené analýzy tudíž potvrzují pravidlo, že výskyt monoftongu i není u východomoravských nářečí aktivně využíváný, jak je tomu v oblasti českých dialektů.

Graf č. 11 Přehláska $u > i$

⁵³KOMÁREK, M.: *Historická mluvnice česká*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958, str. 100-101.

⁵⁴BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas V*. Praha: Academia, 2005, str. 70.

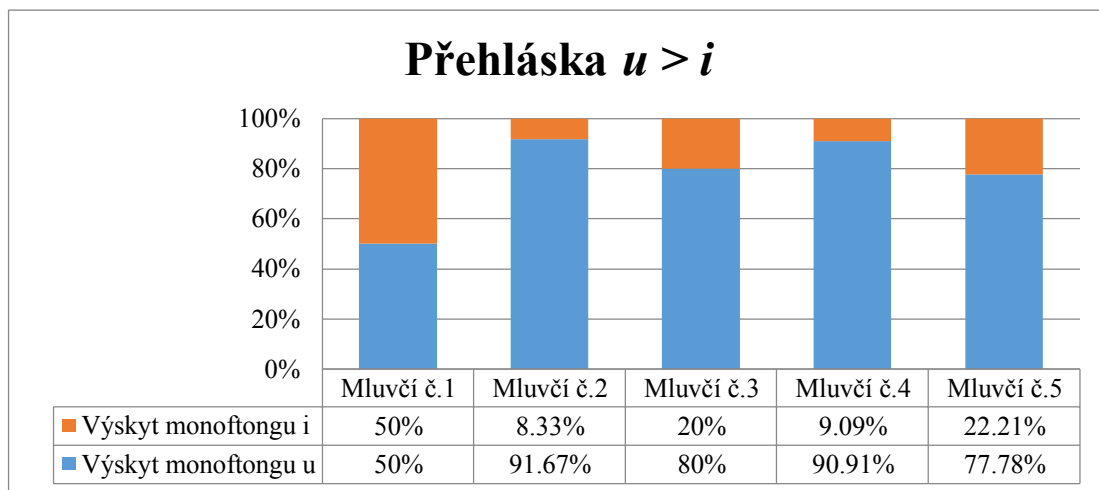
V nejmenší míře se přehláska $u > i$ ve spontánní mluvě vyskytovala u mluvčí č. 2 a u mluvčího č. 4. Ti ve svém projevu využili monoftong i pouze v necelých 10 %, kdy mluvčí č. 2 zrealizovala 2 možnosti z 24 možných a mluvčí č. 4 zrealizoval 2 možnosti z 22. Naopak je tomu u mluvčího č.1, u kterého dochází k přehlásce v 50 %. Ten využil 4 realizace z 8 možných. Ostatní respondenti se pohybují okolo 20 % hranice.

Z výsledků si lze také všimnout, že mluvčí č. 1 a 5, kteří mají vystudovanou školu, měli podstatně méně možných realizací přehlásky $u > i$, než je tomu u zbylých mluvčích, kteří se pohybovali v rozmezí 20 – 24 možností.

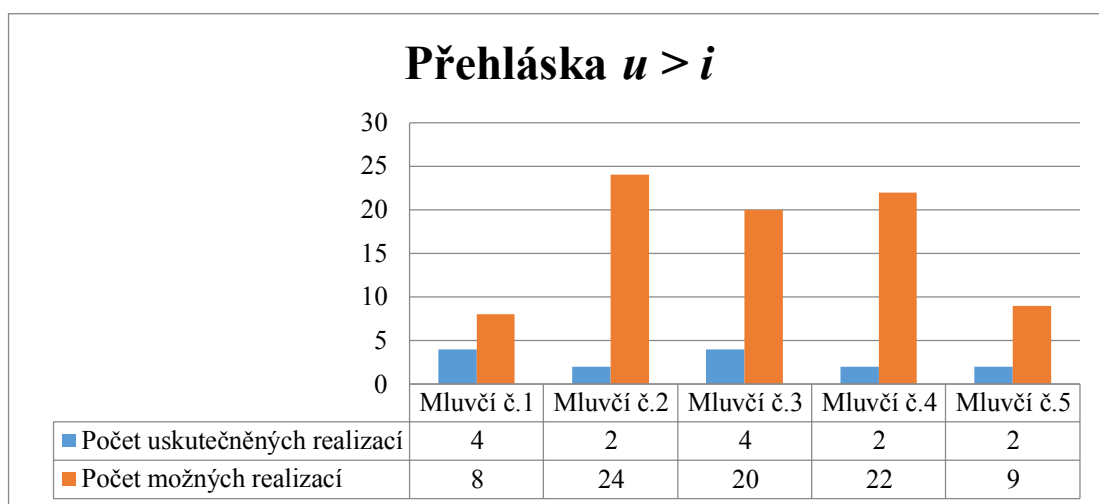
Neprovedená přehláska $u > i$ se vyskytovala u substantiv v akuzativu singuláru (*prácu máš, p[ř]idávat xvilu vidrží, kuxiňu, bramborová kašu, ma tam ledňicu, tu kiselicu, gdiž ju xvilu nevidim slivovicu tam zapijame, rížu, na tu večeru* apod.) a v lokálu singuláru (*na koncu, v ned'elu*). U proprií byly zaznamenány případy taktéž v akuzativu singuláru (*fakt ju mám rát, na ňu mislim*), ale také v instrumentálu singuláru (*pod ňú, s ňú*). U verb se neprovedená přehláska vyskytovala např. u slov *objetuju, napiju, načepujú, ud'elajú, potkaju, viučuju, po ebuju, znajú, co majú tak rád'i* apod.

V jediném případě byla neprovedená přehláska $u > i$ zaznamenána v základu slova, a to ve slově *d'urka*. V ostatních případech se přehláska, ať už provedená či neprovedená, vyskytovala pouze v koncovkách.

Z provedené analýzy přepisu mluveného textu lze vyvodit závěr, že změna sice pronikla do projevů všech respondentů, jedná se však o jev vyskytující se ojediněle.

Graf č. 12 Přehláska $u > i$ v procentech

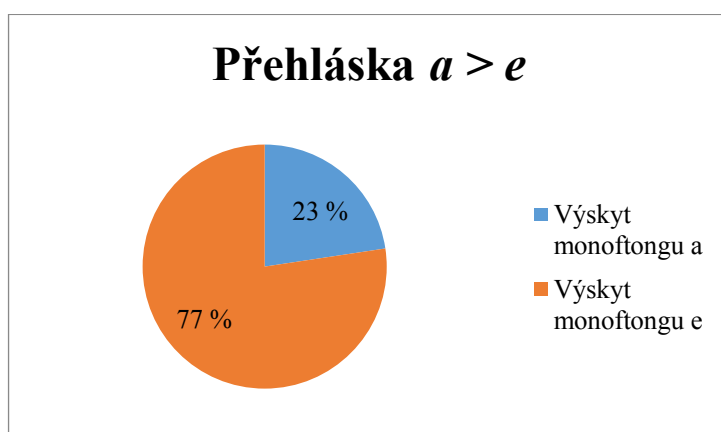
Graf č. 12 Přehláska $u > i$ v číslech

2.1.6 Přehláska $a > e$

Samohláska a se ve staré češtině změnila v samohlásku $ě$ jen tehdy, pokud před ní předcházela měkká souhláska a za ní nenásledovala tvrdá souhláska. Přehláska byla provedena důsledně pouze v západních nářečích českého jazyka. I zde se však objevuje častá analogie, která zvláště silně působila v českomoravském a moravskočeském nářečí a v hanáctině, kde byly většinou u měkkých vzorů substantiv a zájmen restituovány nepřehlasované koncovky. Východomoravská nářečí přehlásku $a > e$ jako hláskový zákon

neprovedla, pouze se objevují náběhy k přehlásce ve slovech vzniklých stahováním.⁵⁵

Z provedeného výzkumu byl v celkové statistice výskyt monoftongu *e* zaznamenán v 77 % z případů, kdy byly objektivně splněny podmínky pro přehlásku. Celkový počet takových pozic ve zkoumaném textu byl 275. Ve zbylých 23 % se ve slovech vyskytoval monoftong *a*. Lze konstatovat, že nářeční jev nepřehlasovaných podob se u respondentů ve východomoravských dialektech vyskytuje v menší míře, než tomu bylo v minulosti, neboť např. J. Bělič ve své publikaci *Nástin české dialektologie* uvádí, že pro východomoravský dialekt jsou typičtější nepřehlasované podoby, tj. s monoftongem *a*. Zkoumaný jev je tudíž méně frekventovaný a méně užívaný. Poměrně častěji mluvčí ve svém projevu využívají monoftong *e*, který je typický pro západní dialekty.

Graf č. 13 Přehláska $a > e$

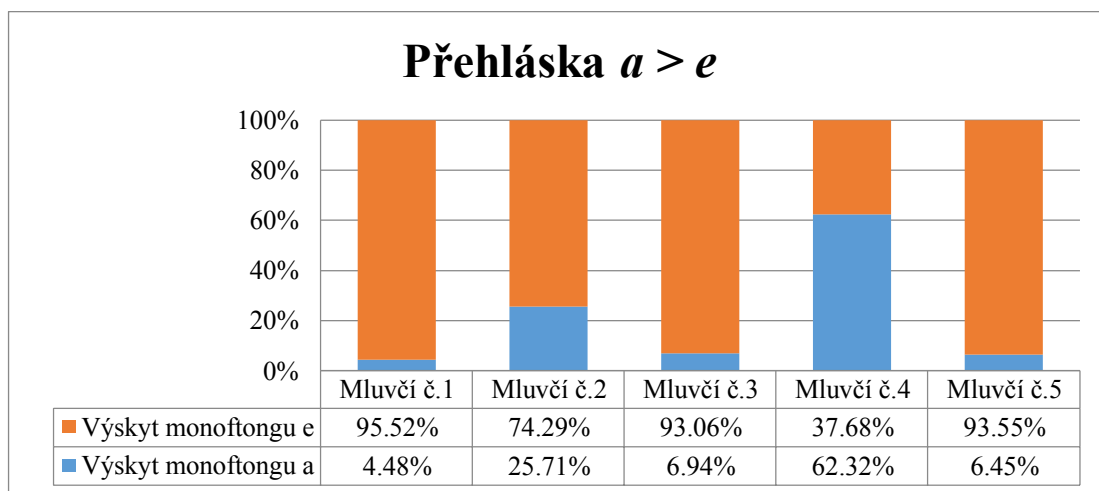
Pro východomoravskou oblast bylo v minulosti typické, že se v proudu řeči nerealizovala přehláska $a > e$. Ze statistik jednotlivých respondentů je patrné, že ve spontánních projevech ke změně dochází. Nejvíce je to evidentní u mluvčích č. 1, 3 a 5, u kterých změna proběhla ve více jak 90 %, kdy mluvčí č. 1 realizovala 64 možností z 67 možných, mluvčí č. 3 37 možností ze 73 a mluvčí č. 5

⁵⁵KOMÁREK, M.: *Historická mluvnice česká*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958, str. 50-53.

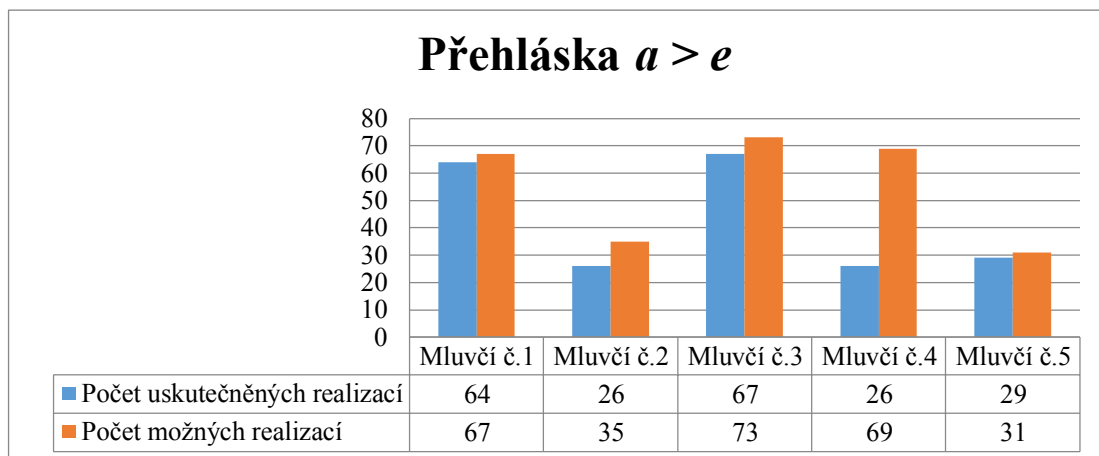
29 z 31 možných realizací. Oproti tomu u mluvího č. 4 se přehláska uskutečnila pouze v 37,68 %. Ten ve svém projevu využil ve 43 případech z 69 monoftong *a*.

Výskyt monoftongu *a* byl zaznamenán v nominativu a genitivu substantiv (např. *sama praca, ložnica, do zuberca, s kolotoča, ta dálnica* apod.) a u verb (např. *ležal* apod.). Také se zaznamenaly případy užití zvratného zájmena „*se*“ v podobě „*sa*“, u pádů osobního zájmena „*já*“ tvary „*mňa*“. U osobního zájmena „*ty*“ byly zaznamenány tvary „*ťa*“. Jedná se však o analogii. Příklonný tvar „*tě*“ není typ, ale vypadá jako nepřehlasovaná podoba.

Na základě uvedených výsledků průzkumu lze konstatovat, že mladí lidé ve svém běžně mluveném projevu neužívají tak frekventovaně původní vokál *a* po měkkém konsonantu, typický pro zkoumanou oblast, jak tomu bylo podle sekundární literatury doposud.

Graf č. 14 Přehláska *a > e* v procentech

Graf č. 15 Přehláska $a > e$ v číslech

2.1.7 Zánik *j*

V nářečích je poměrně živé a časté fakultativní zanikání *j* na mezislovním předělu po měkkých a bývalých měkkých, ale zčásti i po jiných souhláskách (především před *i*). Tímto střídáním vznikly v daném nářečí dublety jako *ješče/ešče*, *jenom/enom*. Podoby s *j*- nebo bez *j*- se staly foneticky nezávislými, neboť se jich užívá bez zřetele k fonetickým podmínkám.⁵⁶

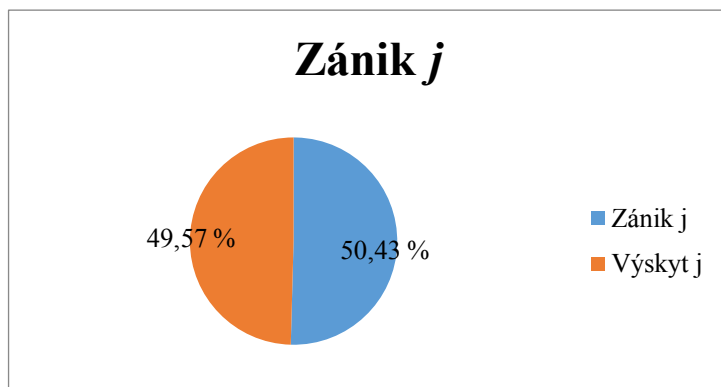
Český jazykový atlas na Vsetínsku předpokládá výskyt tvarů *inačí*, *inší*, *itrnice*, *iskra*, tudíž tvary bez počátečního *j*.⁵⁷

Z analýzy přepisu mluveného textu vyplývá, že k zániku počátečního *j* dochází v průměru u poloviny z celkového množství možných realizací.

Absolutní počet pozic, ve kterém byly ve zkoumaném textu splněny podmínky pro zánik počátečního *j*, byl 115. Zkoumaný jev lze tudíž v dnešní době hodnotit ve valašském dialektu jako živý a poměrně hojně užívaný.

⁵⁶BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 71.

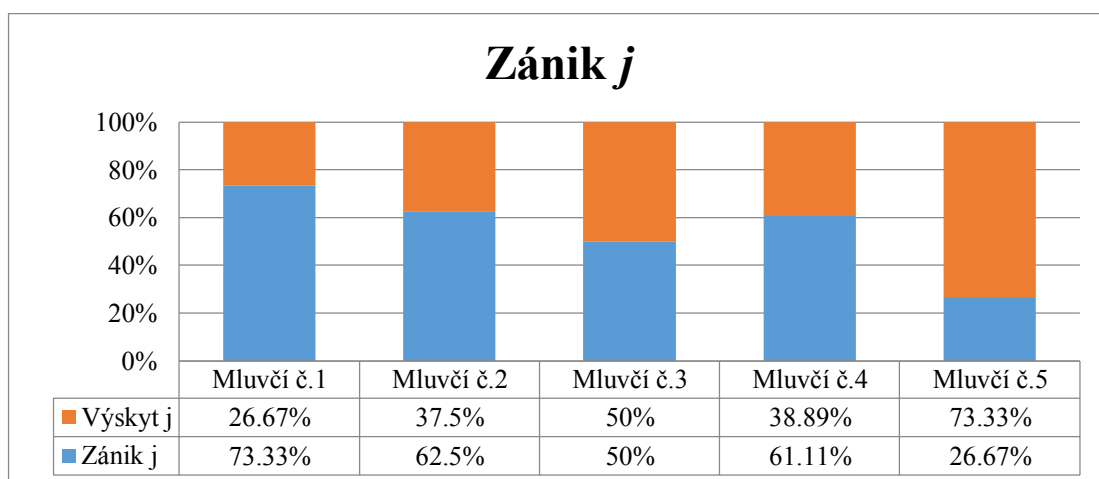
⁵⁷BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas V*. Praha: Academia, 2005, str. 358-366.

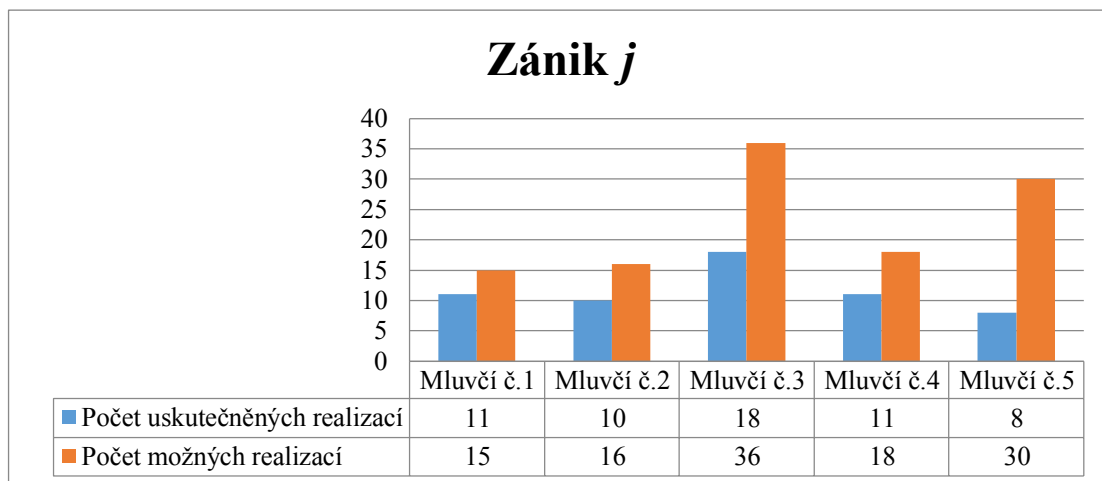
Graf č. 16 Zánik konsonantu *j*

V největší míře dochází k zániku počátečního *j* u mluvčího č. 1, který využil 11 případů z 15 možných, což to se rovná 73,33 %. Mluvčí č. 2 a 4 se pohybují okolo 60 % hranice provedené změny. Mluvčí č. 2 uskutečnila 10 možností z 16 možných realizací a mluvčí č. 4 11 z 18 možných realizací. U respondentky č. 5 docházelo k poměrně „poctivému“ vyslovování, počáteční *j* vynechala pouze v 8 případech z 30 a to se rovná 26,67 %. U respondentky č. 3 byly výsledky výskytu a zániku *j* vyrovnané. Zrealizovala 18 možností z 36, což odpovídá 50 %.

Ve většině případů *j* zůstalo ve slovech +?eš*te*, *pu+du*, +*inčího*, *p i+deš*, +*enom* či +*est i*.

Graf č. 17 Zánik konsonantu *j* v procentech

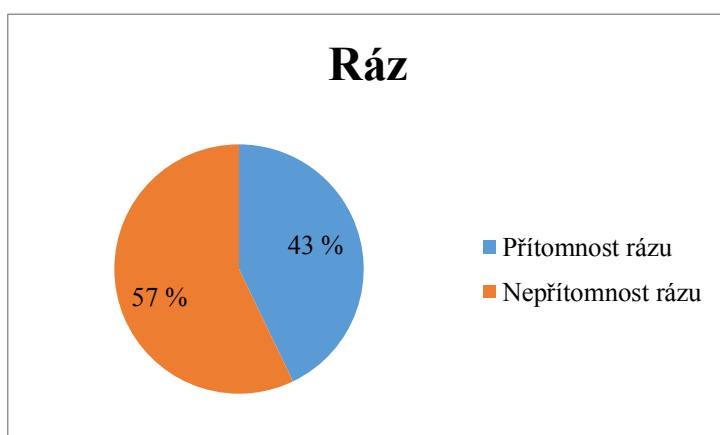
Graf č. 18 Zánik konsonantu j v číslech

2.1.8 Ráz

Tzv. ráz, nesamostatný neznělý souhláskový element, který vzniká sevřením hlasivek a uvolněním tohoto závěru artikulačním proudem před vlastní artikulací samohlásky, se pravidelně vyslovuje po celém území, především před samohláskami po pauze. V jiném postavení (před samohláskou na mezislovním předělu, po předložce, na švu složeniny...) je ráz spíše fakultativní a závisí na tempu řeči a pečlivosti artikulace.⁵⁸

Pro východomoravskou oblast je typická absence rázu, proto jsem se zaměřila i na tento hláskoslovný jev.

Z celkové statistiky dostupného materiálu vyplývá, že ve větší míře docházelo k výpovědi bez rázu, a to v 57 %. Celkový počet pozic, ve kterých byly ve zkoumaném textu splněny podmínky pro ráz, byl 1 698. V 43 % byla přítomnost rázu před samohláskami potvrzena. Z vykonané analýzy přepisu mluveného textu přesto není příliš patrné, že se ve spontánním projevu mluvčích z oblasti okolo Liptálu ráz nevyužívá.

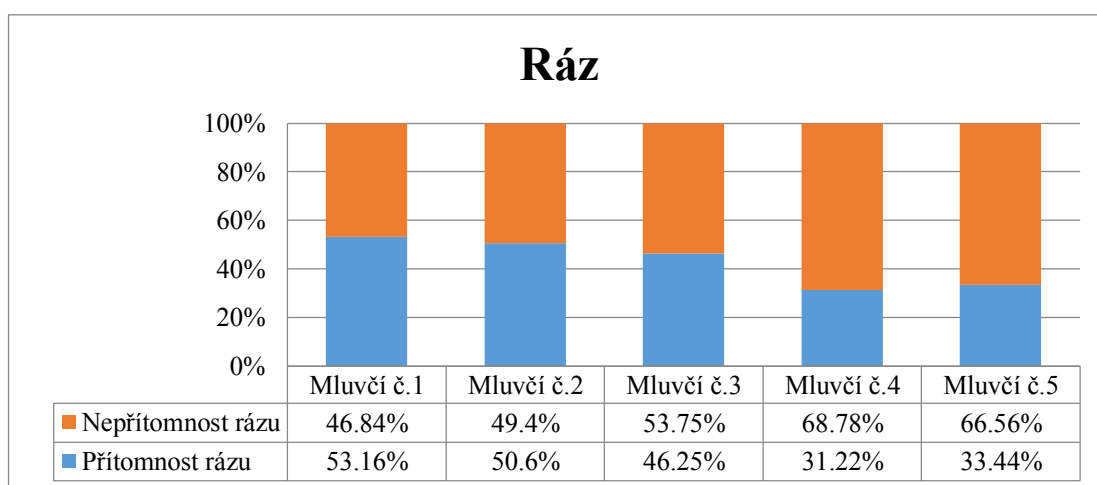
nakladatelství, 1972, str. 73.

Graf č. 19 Ráz

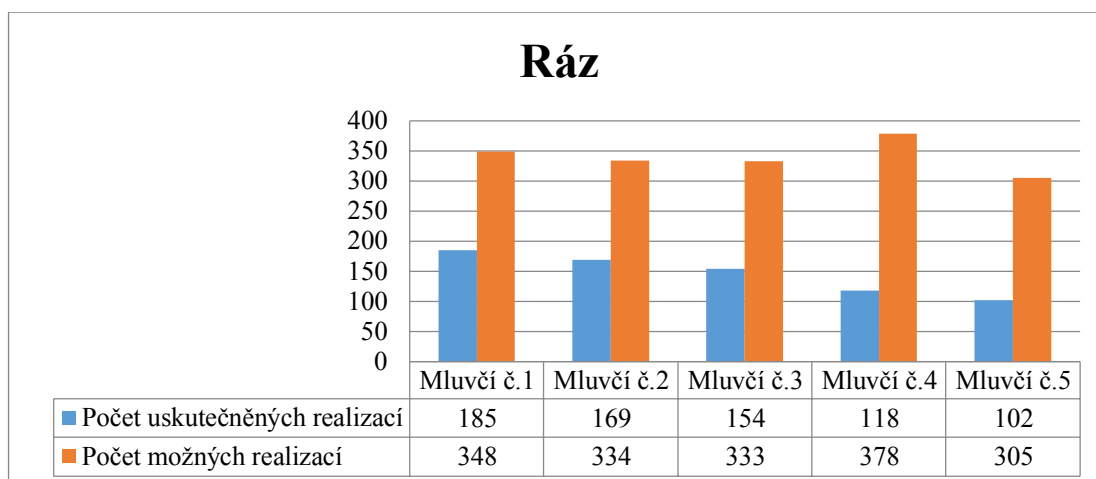
U respondentů č. 1, č. 2 a č. 3 se hranice využití a nevyužití rázu pohybují okolo 50 %. U mluvčího č. 1 byla nepřítomnost rázu zaznamenána v 46,84 %, kdy uskutečnil 185 možností z 348 možných, u mluvčího č. 2 byla absence zachycena v 49,4 % při realizaci 169 možností z 334 možných a u mluvčí č. 3 v 53,75 %, což odpovídá 154 uskutečněným realizacím z 333 možných.

Ostatní účastníci výzkumu ve svém mluveném projevu spíše tíhnou k jeho nepřítomnosti. U respondentky č. 5 se nepřítomnost rázu potvrdila v 66,56 %, když neuskutečnila 202 možných realizací z 305 možností a u mluvčího č. 4 se hranice pohybuje u necelých 69 %, což odpovídá 360 neuskutečněným možnostem z 378 možných realizací.

Z dostupných výsledků sledovaného jevu zřetelně vyplývá fakt, že pouze u 4. a 5. respondenta byla výrazněji zaznamenána absence rázu v proudu řeči. Došlo k tomu v důsledku rychlé mluvy, díky čemuž neměli možnost dlouho nad svým projevem přemýšlet a dávat před vokály ráz. U ostatních účastníků provedeného výzkumu ráz již markantněji zasahuje do jejich běžné mluvy.

Graf č. 20 Ráz v procentech

Graf č. 21 Ráz v číslech

2.1.9 Asimilace

Asimilací znělosti se rozumí změna znělé souhlásky v neznělou a naopak. Počátky spodoby znělosti se objevují ve staré češtině kolem roku 1300. Její podstatou je vzájemné přejímání distinktivních rysů v určitých seskupeních souhlásek. Asimilace je dvojího způsobu. Buď regresivní, u které zpětně působí hláska na první konsonant, nebo progresivní, kde znělost určuje první konsonant ve skupině. Před pauzou se většinou vyslovuje neznělá souhláska.⁵⁹

Výzkum asimilace byl prováděn pouze před jedinečnými hláskami. V ostatních případech je asimilace automatická.

V celkovém počtu byla regresivní asimilace před jedinečnými souhláskami provedena ve 26 případech. V největším počtu k ní docházelo před hláskou *m*, a to v 9 případech (např. *z mirú*, *+zme*⁶⁰, *bizme*, *xřela biγ moc* atd.), což se rovná 34, 6% z celkového množství. V šesti případech k asimilaci došlo před hláskou *ň* (např. *f ňekolikaři*, *z ňečím*, *no g ničemu*, *xřela biγ ňekam* apod.). To se rovná 23, 1%. Před hláskou *j* k regresivní asimilaci došlo v 5 případech (např. *gdiž biγ jako*, *viž jako*, *biz jako* apod.), což odpovídá 19,2%. Ve třech případech došlo k asimilaci před *h* (= 11,5%), ve dvou před

⁵⁹BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas V. Praha: Academia, 2005, str. 404.*

⁶⁰ Uvedený příklad *+zme* se objevuje v textu *95x*, já jej počítám pouze *1x* z celkového množství.

n (= 7,7%) ⁶⁷ v jediném případě před *l* (= 3,8%). Jedná se např. o slova z *huso*, *biγ nevjeřila* či *biγ ležela* apod.

Progresivní asimilace nebyla nalezena ani v jediném případě.

2.1.10 Tzv. moravská krátkost

Tzv. moravská krátkost je nářeční jev, který je důsledkem vývoje kvantity slovanských samohlásek jako reflexe intonace v první slabice dvojslabičných slov.⁶¹ Jeho počátky spadají do pozdně praslovanského období. Vyskytuje se zejména u substantiv typu *jáma*, *bláto*, *mák*, u infinitivů typu *dát*, u morfologických tvarů jako např. *námi*. V nářečích v Čechách a ve spisovném jazyce je u těchto slov v první slabice typická délka, pro nářečí na Moravě je charakteristická krátkost, která se důsledně dodržuje, tudíž přežívá i ve východomoravských nářečích.

Z provedené analýzy přepisu mluveného textu bylo patrné, že se moravská krátkost ve velké míře uskutečnila u všech respondentů. Nejvíce se tato tendence projevovala u mluvčích č. 2, 3 a 4. I díky studiu na vysoké škole mimo svou rodnou obec, a tím v důsledku i mimo vliv východomoravského nářečí, se u mluvčích č. 1 a 5. tento jev na první pohled nevyskytuje tak markantně, jak je tomu u ostatních.

2.1.11 Zdvojené souhlásky

Dvě stejné souhlásky mezi samohláskami uvnitř slova se zachovaly ve výslovnosti buď jako skutečné dvě souhlásky s dvojí detenzí, nebo častěji jako jedna souhláska dlouhá s déle trvajícím tenzím. Na většině území dochází ke splývavé výslovnosti. Jev se vyskytuje pouze ve východomoravské enklávě kolem Valašských Klobouk zčásti sahající až na jižní Vsetínsko a východní Zlínsko a Uherskohradištsko. V jistých případech se vyslovují zdvojeně také

⁶¹KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., (Eds.): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, str. 236.

souhlásky původně jednotné, které jsou ve většině nářečí jednoduché.⁶²

Ve zkoumaném textu se objevuje pouze jeden případ, kdy došlo k přesné výslovnosti zdvojené souhlásky, a to ve slově ...*kamenných pláží*... u mluvčího č. 4. V jediném případě došlo ke zdvojené výslovnosti souhlásky jednoduchého původu. Jedná se o slovo ...*pokaženné*... vyskytující se u mluvčí č. 3. I když je zdvojená výslovnost souhlásek typická pro oblast Vsetínska, ve zkoumaném textu se vyskytuje pouze sporadicky, tudíž její užívání v současné době není důsledně dodržováno.

2.1.12 Protetické *v-*

Protetické *v-* před samohláskou *o* vzniklo již ve 14. století. V 16. století se rozšířilo z Čech na západní polovinu Moravy. Do spisovného jazyka proniklo zčásti jen v textech nižšího stylu.⁶³ Ve zkoumaném materiálu se protetické *v-* objevilo pouze v jediném případě, a to u mluvčí č. 5 ve slově ...*vobjehli*... U jiných případů nebylo používání zkoumaného jevu dokázáno, tudíž lze potvrdit, že se ve východomoravském nářečí neužívá.

2.1.13 Shrnutí

V této kapitole byla pozornost věnována hláskoslovným jevům, které se vyskytovaly v prepisech mluveného textu 5 respondentů, kteří pocházejí z východomoravské nářeční skupiny, přesněji řečeno, jsou mluvčími tzv. východomoravských valašských dialektů. Mezi nevyužívanější jevy, typické pro zkoumanou oblast, patří důsledné neprovádění diftongizace *y* > *ej*, poměrně spolehlivé dodržování nezúženého *e* a výskyt tzv. moravské krátkosti. Naopak nebylo dokázáno poctivé dodržování výslovnosti zdvojených souhlásek.

⁶²BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 55.

⁶³KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., (Eds.): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, str. 78.

Některé jevy, vyskytující se v analyzovaném textu, jsou na ústupu. Jedná se především o zánik počátečního *j*, tautosylabické *aj*, absence rázu a přítomnost monoftongu *a*.

V současné době dochází k poměrně velkému prolínání nářečních jevů patřících pod jiné dialekty. Ve zkoumané oblasti byl zaznamenán vliv českých dialektů, což se projevilo především na provedené diftongizaci *ú > ou* a *u > i*.

2.2 TVAROSLOVÍ

2.2.1 Podstatná jména

2.2.1.1 Deklinační typy - tendence zařazení mezi měkké skloňovací typy

Původní členění deklinačních typů vycházelo z kmenového principu. V pozdější době se uplatňoval rodový princip, díky kterému nastaly určité změny. Některé starší prvky skloňování však přetrvaly do dnešní doby.

Ve skloňování podstatných jmen došlo k vývojovému procesu, který byl ovlivněn různými činiteli:

- prosazování principu životnosti a neživotnosti (u maskulin),
- tendence k unifikaci koncovek v některých pádech, zvláště v množném čísle,
- vzájemné ovlivňování deklinačních typů,
- tvarové vyrovnávání odstraňování nefunkčních alternací v kmeni,
- odstraňování tvarové homonymie v pádech s různou funkcí,
- vliv zájmeného a složeného (adjektivního) skloňování,
- hláskové změny (především přehlásky).⁶⁴

V současné době se základní skloňovací typy, jak ve spisovném jazyce, tak v nářečí, shodují. Nejvýraznějším diferenčním rozdílem, který se projevuje v deklinaci všech rodů, je nestejný rozsah rozdílů mezi měkkými a tvrdými tvary skloňovacích typů. Tyto rozdíly jsou způsobeny hlavně tím, zda se provedla a využila, či neprovedla a nevyžila, přehláska $a > e$ (*ruža – žena*) a $u > i$ v koncovkách měkkých skloňovacích typů.⁶⁵

Dále docházelo k vyrovnávání tvarového systému. V některých nářečích je shodný např. tvar vokativu singuláru *ženo* i *dušo*. Na

⁶⁴BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas IV*. Praha: Academia, 2005, str. 46-47.

⁶⁵BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 141-150.

omezeném území se shoduje zakončení genitivu plurálu tvrdých a měkkých feminin. Rozdíly se projevují také u substantiv končící na *-na* x *-ňa* (*kůlna/kůlna*). Výrazná je hranice příslušnosti k tvrdému nebo měkkému skloňování u substantiv, která původně patřila k mužským nebo ženským i-kmenům (*host, kost*), k n-kmenům a t-kmenům (*kámen, loket*).⁶⁶

Provedená analýza přepisu mluveného textu odhalila přítomnost přechodu tvrdých substantiv k měkkým dohromady v šesti případech u tří respondentů, a to u mluvčí č. 2 ve spojení *f tom tídní*, u mluvčího č. 4 ve slovech *dňi, deň* a u mluvčí č. 5 ve slově *pekárňa*, což se rovná 30 %. Celkový počet pozic, ve kterých byly objektivně splněny podmínky pro zařazení mezi měkké skloňovací typy, byl 20. Jedná se například o slova *den, týden, či jídelna*. U ostatních mluvčích zkoumaný jev nebyl sice nalezen, přesto můžeme konstatovat, že se ve spontánní promluvě běžně vyskytuje a je tudíž živý a aktivně užívaný.

2.2.1.2 Deklinační koncovky u maskulin a neuter

Koncovka *-om* v dativu plurálu a *-och* v lokálu plurálu

Ve spisovném jazyce se v dativu plurálu maskulin a neuter uplatňuje u všech typů koncovka *-ům*. Zakončení *-om* (např. *chlapom, pekařom, polom*) je krátká varianta o-kmenové koncovky *-óm*, doložené hojně již ve staročeštině, a vytváří větší areál v oblasti východomoravských nářečí.⁶⁷

Koncovka *-och* (např. *súsedoch, poloch, nohavicoch*) vznikla patrně paradigmatickým vyrovnáním podle dativní koncovky *-om*. Jedná se o zakončení, které je u substantiv všech rodů a typů.⁶⁸ Tato koncovka je typická pro část východomoravského nářečí spolu

⁶⁶KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., (Eds.): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, str. 46-47.

⁶⁷BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas IV*. Praha: Academia, 2005, str. 224.

⁶⁸BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas IV*. Praha: Academia, 2005, str. 254-256.

s přilehlým severním úsekem středomoravského nářečí shodně se slovenštinou.⁶⁹

Ve spontánní promluvě se zakončení *-om* vyskytlo pouze v jediném případě, kdy byly objektivně splněny podmínky pro tuto koncovku, a to u mluvčího č. 5 ve slově *s hošakom*, což se rovná 5,88 %. Absolutní počet pozic, ve kterých by mohlo dojít k využití tohoto zakončení, byl 17.

K zakončení na *-och* mohlo celkově dojít ve 4 případech, avšak ve spontánní promluvě k tomu nedošlo ani u jediného mluvčího. Pro nedostatek dalšího jazykového materiálu lze usoudit, že daný jev ve zkoumané oblasti východomoravského nářečí ve velké míře již vymizel a není tudíž aktivně používán.

Zakončení *-y/-i* instrumentálu plurálu maskulin

Pro východomoravská nářečí je c charakteristické, že instrumentál plurálu maskulin je zakončen na *-y/-i*, popř. na *-mi*, *-ami*, *-ámy* (např. *súsedy*, *pekaři*, *súsedami*, *nožami*).⁷⁰

Konstituanty starých koncovek mužských skloňovacích typů *-y/-i* se ve větší míře udržely pouze v okolí Vsetína a Rožnova pod Radhoštěm. Zakončení na *-mi* je více univerzální a uplatňuje se jak v ženském rodě, tak s nevelkými výjimkami i v rodě mužském a středním.⁷¹

Zakončení na:

- *-y* je původem o-kmenové (nebo nt-ové),
- *-i* je původem jo-kmenové,
- *-mi* je původem zakončení instrumentálu plurálu u-kmenových su bstantiv nebo i-kmenových substantiv; jeho užití plyne ze snahy potlačit nářeční tvary a přiblížit se spisovnému jazyku,

⁶⁹BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 151-159.

⁷⁰KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., (Eds.): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, str. 403.

⁷¹BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 162.

- *-ami* je původem zakončení instrumentálu plurálu a-kmenových substantiv,
- *-ámi* vzniklo dloužením původního a-kmenového zakončení v důsledku analogického vyrovnání s dativem a lokálem na *-ám, -ách*.⁷²

V rozboru mluveného textu byla zaznamenána pouze koncovka instrumentálu plurálu končící na *-ama*. Jedná se o formant původního instrumentálu duálu a-kmenových substantiv vyskytující se především v Čechách, kde se může jednat o paradigmatické dotvoření k dativu a lokálu plurálu *klukam - klukach*.⁷³

Tato zmíněná koncovka se vyskytovala celkově v 6 případech, kdy byly objektivně splněny podmínky pro toto zakončení, a to pouze u mluvčího č. 1 (např. *s kamarádama, gdiž +zme j d'ili s kolegama a ůtem*) a u mluvčí č. 3 (např. *s t'ema lidma, p et svátkama*). U ostatních respondentů se toto, ani jiné dříve uvedené zakončení, nevyskytovalo. Výše popisovaný jev lze přesto hodnotit jako živý a ve zkoumané oblasti, stejně jako na zbytku území, aktivně užívaný.

2.2.1.3 Genitiv – akuzativ u neživotných maskulin

V genitivu singuláru maskulin se v nářečích koncovkami odlišují substantiva životná od neživotných. U životných se objevuje výhradně zakončení na *-a*, u neživotných se však vyskytuje koncovka *-u* i *-a*. Zakončení na *-a* je od původu o-kmenová, zakončení na *-u* je pozdější, přejaté od u-kmenů.

V dialektech se koncovka *-a* u neživotných maskulin vyskytuje častěji než ve spisovném jazyce a směrem k východu její zastoupení stoupá. K tomu přispívají také menší rozdíly mezi tvrdým a měkkým skloněním.⁷⁴

Akuzativ singuláru neživotných maskulin se ve spisovném jazyce zpravidla shoduje s tvarem nominativu. V mluveném jazyce se

⁷²BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas IV. Praha: Academia, 2005, str. 272-274.*

⁷³BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas IV. Praha: Academia, 2005, str. 272.*

⁷⁴BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas IV. Praha: Academia, 2005, str. 70.*

však u neživotných maskulin objevují i zakončení na *-a*, čímž dochází k porušení principu životnosti. Jedná se zejména o názvy hub, her, nápojů, tanců, značek automobilů apod. Tyto tvary bývají spojovány s menší nebo větší mírou expresivity.⁷⁵

V analýze spontánní promluvy byla v genitivu singuláru u všech mluvčích, ve všech 18 případech, kdy byly splněny podmínky pro toto zakončení, zaznamenána pouze koncovka na *-u*, např. ve slovech *do bazénu, ot pátého ročníku, napadlo sněhu, do bitu, do nájmu, z domu, do klubu, z vejku, do tak+ého toho termosu* apod.

Naopak nebyl nalezen ani jeden příklad z 67 celkových pozic, ve kterých byly ve zkoumaném textu splněny podmínky pro toto zakončení, dokazující porušení principu životnosti u maskulin pomocí akuzativní koncovky. Ve všech případech se dle spisovného jazyka shodovaly akuzativní tvary s nominativními, např. *dáme mu objet, +sem nabral směr, udělaš si táborák, nejezdím si každý rok, donez mne ten foťák, má doma bazén* apod.

Ze zjištěných informací můžeme konstatovat, že se v genitivu – akuzativu u neživotných maskulin neuplatňují žádné nářeční jevy, které by byly typické pro východomoravský dialekt.

2.2.1.4 Vyrovnání ve prospěch původní koncovky

V genitivu, dativu a lokálu singuláru ženského rodu, tvrdého sklonění adjektiv a rodových zájmen, proběhlo vyrovnání ve prospěch původní koncovky dativu a lokálu, je zde tedy *-ej* (např. *z tej našíj druhej, na tej našíj druhej*). Totéž pravidlo platí i u některých řadových číslovek.⁷⁶

Vyrovnání ve prospěch původní koncovky se vyskytovalo v mluveném textu v menší míře, než by se dalo očekávat. Bylo nalezeno pouze u jedné mluvčí, a to u mluvčí č. 2 ve slovech *f tej škole, do velkéj tej*. U ostatních respondentů se zkoumaný jev

⁷⁵BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas IV. Praha: Academia, 2005, str. 122-124.*

⁷⁶KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., (Eds.): *Encyklopedický slovník češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, str. 402.*

nevyskytoval ani v jediném případě. Z dostupných jazykových materiálů jej můžeme posoudit jako stále živý, avšak v menší míře užívaný.

2.2.1.5 Instrumentál singuláru u feminin

Kromě změn v rozlišení tvrdých a měkkých skloňovacích typů u feminin jsou mezi nářečími hlavní rozdíly ve sklonění tvrdých podstatných jmen ženského rodu převážně jen hláskoslovného rázu. O tento případ se jedná i v instrumentálu singuláru, ve kterém alternují hlásky *-ou* (česká nářečí v užším smyslu), *-ó* (středomoravská nářečí) a *-ú* (východomoravská nářečí).⁷⁷

Z rozboru mluveného textu vyplývá fakt, že respondenti v 72,73 % používali české zakončení na *-ou* (např. *ze sonátou*, *betonovou*, *?a: molkou*, *vůbec z hrou*, *s tou veruňkou*, *z husou*, *z ofcou* apod.). Zakončení na *-ú* se objevilo ve 27,27 %, a to pouze u mluvčího č. 4, který tento formant využil ve slovech *gdo z janú spal* a *s ?evú* apod. Celkový počet pozic, ve kterých byly ve zkoumaném textu splněny podmínky pro zakončení na *-ú*, byl 11. Z dostupných výsledků lze vyvodit závěr, že do východomoravských dialektů stále více pronikají vlivy českých nářečí. Zkoumaný jev je do jisté míry stále živý, avšak dochází k jeho postupnému útlumu.

2.2.1.6 Instrumentál plurálu u feminin

V instrumentálu plurálu feminin typu *žena* disponuje spisovný jazyk koncovkou *-ami*. Na Valašsku se koncové *-ami* realizuje také jako *-amy* či *-ámi*. V jižním úseku tohoto teritoria se vedle již zmíněných zakončení objevuje také formant *-ama*, jehož výskyt lze doložit už ze staré češtiny.⁷⁸ Jedná se o původní koncovku instrumentálu duálu a-kmenových substantiv.⁷⁹

⁷⁷BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 160.

⁷⁸BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas IV*. Praha: Academia, 2005, str. 288.

⁷⁹BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas IV*. Praha: Academia, 2005, str. 272.

Ve spontánní promluvě bylo u všech mluvčích v celkovém počtu 7 případů v instrumentálu plurálu zachyceno pouze zakončení na *-ama* (např. *s téma babama, za kamarátkama, za téma kuxa kama, začínal +sem @startkama, problémi z rukama* apod.).

Ze zjištěných informací můžeme konstatovat, že původní formanty *-ami, -amy* a *-ámi* ze zkoumané oblasti východomoravského dialektu již vymizely a aktivně se používá jen zakončení na *-ama*.

2.2.2 Zájmena

2.2.2.1 Zájmena bezrodá

Bezrodá zájmena se skloňují pomocí koncovek, ale také obměnou slovních základů. Často dochází ke kontaminacím tvarů, ale též k jejich splývání. Další rozdíly jsou také hláskoslovného charakteru.⁸⁰ V převážné části východomoravského dialektu nebyla provedena přehláska *a > e* a *ú > ou*, proto se můžeme v genitivu a akuzativu setkat s tvary *ťa, sa* či *mňa*, v instrumentálu *se mnú* apod.⁸¹

Neprovedení přehlásek u bezrodých zájmen bylo dokázáno v 19,37 %, což se rovná 55 případům z celkového počtu 284 pozic, ve kterých byly splněny podmínky pro přehlásky. Zkoumaný jazykový jev lze doložit u všech respondentů, např. u mluvčí č. 2 ve slovech *mňa jako znajú, to jako sa nestalo* či *prosím ťa*, u mluvčí č. 3 ve slově *jak sa máte* či u mluvčího č. 4 ve slovech *sem sa probral, že se mnu nebila řeč, to do seba leju, gdo s tebu spal* apod.

Z dostupných výsledků lze tento jazykový jev vyskytující se u bezrodých zájmen vyhodnotit jako poměrně živý, přesto méně užívaný.

2.2.2.2 Zájmena rodová

Pro deklinaci rodových zájmen je v nářečích charakteristické zejména vyrovnávání mezi tvrdým a měkkým skloňováním. Na většině území východomoravského dialektu jsou tvary nepřímých

⁸⁰BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas IV*. Praha: Academia, 2005, str. 338.

⁸¹BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 173-175.

pádů tvrdého i měkkého sklonění mužského a středního rodu vyrovnávány podle jiných typů skloňování, např. *o našom, o ňom, teho, temu*.⁸²

Zkoumaný jev byl v přepisu mluveného textu zachycen pouze ve dvou případech z 56 možností, kdy byly splněny podmínky pro realizaci, což se rovná 3,45 %, a to u mluvčí č. 2 ve spojení *ot _ teho pátého ročníku a s teho se ud'elá bramborová kaše*. Ostatní analyzované prvky nebyly v provedené analýze zachyceny. Z dostupných výsledků tudíž vyplývá, že mluvčí ve své spontánní promluvě nevyužívají v dostatečné míře daného nářečního jevu. Ten již není živý a aktivně užívaný.

Na skloňování rodových zájmen také podstatně působí složená adjektivní flexe především tvrdých přídavných jmen, např. *od téj mojěj (od dobrěj), tá, tú (dobrá, dobrú)* apod.⁸³

Vliv složené adjektivní flexe na skloňování zájmen byl přítomen v 8 z 86 možných realizací, kdy byly splněny objektivní podmínky pro uskutečnění zkoumaného nářečního jevu, což se rovná 9,3 %. Zkoumaný jev se vyskytoval pouze u mluvčí č. 2, a to ve slovech např. *f tej školeči do velkejtej*. U ostatních respondentů nebyl ve spontánní promluvě zkoumaný jev nalezen.

Z dostupných výsledků lze vyvodit závěr, že působení adjektivní flexe na zájmena není v dnešní době již tak velké a mladí lidé tento jazykový jev nevyužívají v takové míře, jak tomu bylo v dobách minulých.

Stejně jako u bezrodých zájmen jsou i u rodových časté rozdíly hláskoslovného původu, tudíž se ve východomoravských nářečích můžeme setkat s tvary *naša, moja, našu, moju, s ňou* apod.⁸⁴

Oproti rodovým zájmenům se u bezrodých hláskoslovné rozdíly vyskytovaly ve větší míře, a to v 60 %, kdy bylo uskutečněno 18 případů z 30 možných. Neprovedené přehlásky byly nalezeny u všech mluvčích, zejména u zájmen *ona, můj a svůj* (např. *gdiž ju xvilu*

⁸²BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 176-178.

⁸³BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas IV*. Praha: Academia, 2005, str. 338.

⁸⁴BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas IV*. Praha: Academia, 2005, str. 338.

nevidím, že na ňu mislim, pod ňú, toto je moja, ze svojoŭ apod.). Díky neprovedeným přehláskám typickým pro východomoravský dialekt je jev stále živý a aktivně užívaný.

2.2.3 Slovesa

2.2.3.1 Infinitiv

Ve staročeském období byl infinitiv zakončen na *-ti*, popř. na *-ci*. Tento stav ve spisovné češtině přetrvává dodnes, koncovky jsou však hodnoceny jako zastaralé či knižní. Běžnější je v současné době zakončení na *-t*.⁸⁵

Na většině území východomoravských nářečí, slezských nářečí spolu s polsko-smíšeným pruhem⁸⁶ bylo koncové *i* odsunuto a infinitiv je zakončen na *-t'*, popř. *-c*, *-č*. V mluveném projevu se tedy objevují tvary typu *péct'*, *mocť*, *nést'*, *řéct'* apod.⁸⁷

Ve spontánní promluvě bylo v 7 případech, což se rovná 10 %, zakončení na *-t'* zaznamenáno u dvou respondentů, a to u respondenta č. 4. ve slovech např. *spat'*, *pit'*, a *naťukat'* a u respondenta č. 5 ve slově např. *dat'*. Celkový počet pozic, ve kterých byly ve zkoumaném textu splněny podmínky pro zakončení infinitivu na *-t'*, byl 70. U ostatních mluvčích se vyskytuje infinitiv zakončen na *-t* (např. *říct*, *d'elat*, *zebrat*, *studovat* apod.). Zkoumaný jev se v přepisu vyskytoval hned několikrát, proto jej můžeme vyhodnotit jako poměrně živý a aktivně užívaný.⁸⁸

2.2.3.2 Příčestí minulé

Ve spisovném jazyce je tvar maskulina singuláru vždy zakončen formantem *-l* (femininum singuláru *-la* a plurálu *-ly*, neutrum singuláru *-lo* a plurálu *-la*, maskulinum plurálu *-li*, *-ly*).

⁸⁵BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas IV. Praha: Academia, 2005, str. 484.*

⁸⁶BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 194.*

⁸⁷BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas IV. Praha: Academia, 2005, str. 484.*

88

Formant *-l* se připojuje k minulému kmeni zakončenému buď samohláskou, nebo souhláskou.⁸⁹

Ve tvarech přičestí minulého jsou nářeční rozdíly ve velké míře pouze čistě hláskoslovné. Jedná se především o slova s kvantitativními rozdíly.⁹⁰ Například ve slovech, ve kterých se formant *-l* připojuje k základu zakončenému souhláskou, ve východomoravském dialektu zaniká.⁹¹ Můžeme se tedy setkat se slovy s podobou *nes*, *spad* apod.

V rozborech přepisu mluveného textu se zkoumaný prvek u mluvčích objevuje v 33,33 %, kdy respondenti využili 8 případů z celkového počtu 24 možných realizací. V 66,67 % se však využila varianta s formantem *-l*.

Jev byl doložen pouze u respondenta č. 1 např. ve slovech *moh+* a *řek+* a u respondenta č. 4 např. ve slovech *neřek+* a *vylez+*, lze jej proto hodnotit pro danou oblast východomoravského nářečí jako poměrně frekventovaný.⁹²

Dále u sloves, u kterých se formant *-l* připojuje k základu zakončenému samohláskou, tj. kmenotvornou příponou nebo kořenovou samohláskou, dochází k jejímu dloužení před příponou *-l*. K tomuto jevu došlo na většině území východomoravského nářečí. Dlouhá samohláska zde pravděpodobně vznikla náhradním dloužením za ztrátu jevu v původní příponě *-lǝ*. Vznikají tak tvary typu *minúl*, *dostál*, *nésl*, *vid'él*, *šél* apod.⁹³

Ve zkoumaných přepisech mluveného textu byl tento nářeční jev zaznamenán jen ve dvou případech z 65 možností, kdy byly splněny podmínky pro dlouhou samohlásku, což se rovná 3,08 %. Jedná se o mluvčího č. 4, u kterého se zkoumaný jev objevil ve slovech *+diš +sem sá d'ívál* a *on spál veŋku*. Jev lze vyhodnotit jako méně užívaný až zastaralý.

⁸⁹BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas IV. Praha: Academia, 2005, str. 514.*

⁹⁰BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 194-196.*

⁹¹BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas IV. Praha: Academia, 2005, str. 514-516.*

⁹²Totéž se vyskytuje i v jiných nářečích a obecné češtině.

⁹³BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas IV. Praha: Academia, 2005, str. 514.*

Ve východomoravských nářečích a v celé slezské oblasti spolu s polsko-českým pruhem převažují tvary verb u jednotného čísla mužského rodu bez *-nu-*, např. *spadl, sedl, usl*⁹⁴ apod. ⁹⁵

Tento jev byl důsledně zachován ve všech 9 případech, ve kterých mohlo k této změně dojít. Není doložen u všech mluvčích, vyskytuje se kupříkladu u respondenta č. 1 např. ve slovech *rozhot* a *nabídl*, či u respondenta č. 4. např. ve slovech *usxl* a *zalehl*. Z dostupných jazykových materiálů lze zkoumaný jev vyhodnotit jako živý a aktivně užívaný.

2.2.3.3 Příčestí trpné

Spisovný jazyk většinou uchovává ve tvoření trpného příčestí původní tvar. Tvoří se formantem *(e)n-ovým* (např. *sáz-en, trp-ěn*), *n-ovým* (např. *volá-n*) nebo *t-ovým* (např. *minu-t, kry-t*). Trpné příčestí se ve spisovné češtině využívá především pro tvoření pasivních rezultativních adjektiv (adjektiva vyjadřující vlastnost plynoucí ze zasažení dějem, např. *nesený, mytý*), pro tvoření opisné formy trpného rodu, a to za využití pomocného slovesa být a jmenných koncovek (např. *být nesen, být kryt*), pro tvoření tzv. rezultativního pasiva vyjadřující výsledný stav z předcházejícího děje (např. *máme otevřeno*) a pro tvoření verbálních substantiv (např. *nesení, krytí*).⁹⁶

V dialektech se vyskytují v trpném rodu rozdíly především v rozsahu tvoření podob na *-n-* a na *-t-*, popř. se vyskytuje kolísání mezi nimi. Například ve východomoravské nářeční skupině se objevují tvary typu *zavřítý/zavřený, zedřítý/zedřený* apod.,⁹⁷ a to výhradně ve složeném tvaru (*je zatopené, je umřítý* apod.). Složenou formu má i stavové perfektum od nepředmětových sloves (např. *je odejítý, je utečený*). Adjektiva odvozená od trpných příčestí sloves

⁹⁴ Tvar *usl* není spisovný.

⁹⁵ BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 194-196.

⁹⁶ BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas IV*. Praha: Academia, 2005, str. 568.

⁹⁷ BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 194-196.

s infinitivem na *-ít/ -it* jsou zpravidla tvořena formantem *-ítý* (např. *utřítý, otevřítý* apod.).⁹⁸

Z provedené analýzy přepisu mluveného projevu můžeme daný jev doložit pouze v jediném případě, a to u mluvčí č. 5, která ve své promluvě využila spojení *bili rozejítí*. Z rozboru vyplývá, že pro danou oblast východomoravského nářečí je jev trpného příčestí na ústupu a lze jej proto vyhodnotit jako zastaralý.

2.2.3.4 Přechodníky

Přechodníky se svými mluvnickými tvary jsou vyhrazeny pouze spisovnému jazyku. Řadí se mezi neurčité slovesné tvary vyjadřující jen gramatické významy čísla, času, vidu a slovesného a jmenného rodu. Označují dějovou okolnost, která doprovází děj, ale není vyjádřena slovesem v určitém tvaru. Tím se vyjadřuje samotný děj.

Ve spisovné češtině se rozlišují dva základní typy – přechodník přítomný, který je tvořen od nedokonavých sloves, a přechodník minulý, který je tvořen od sloves dokonavých. Oba typy mají svůj vlastní soubor formantů, pomocí nichž dochází k vyjádření uvedených mluvnických významů.

V dialektech se přechodníků jako prostředků s vlastním souborem koncovek nevyužívá.⁹⁹ Ve východomoravských nářečích se přítomný přechodník vyskytuje zpravidla pouze v jednom tvaru, který je pro všechny rody i obě čísla stejný a netvoří se od všech sloves.

Na rozdíl od spisovného jazyka se přítomný přechodník ve východomoravské nářeční skupině také tvoří od dokonavých sloves s významem děje předcházejícího před dějem přísudkového slovesa. Plní tudíž i funkci přechodníku minulého (např. *chod'a, stoja*), neboť ten se v nářečích nikdy nevyskytuje.¹⁰⁰

Přestože odborné publikace předpokládají výskyt přechodníků ve východomoravském dialektu, v provedené analýze spontánní

⁹⁸KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., (Eds.): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, str. 402.

⁹⁹BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas IV*. Praha: Academia, 2005, str. 600.

¹⁰⁰BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, str. 196.

promluvy nebyl tento jev zaznamenán. Z dostupných výsledků lze usoudit, že se jedná o jev zastaralý a v běžně mluveném projevu nepoužívaný.

2.2.3.5 Sloveso *být*

Ve složených formách minulého času má verbum *být* podobu *sem* a má pouze funkci pohyblivého osobního morfému, který se v mluvené podobě nevynechává (např. *byl sem*).¹⁰¹

Ve zkoumaném přepisu mluveného projevu je tento hláskoslovný úkaz velmi frekventovaný a vyskytuje se ve velké míře u všech mluvčích (např. mluvčí č. 1: *+sem šel na visoko školu, šel +sem tak do neznámého šel +sem do risku*; mluvčí č. 2: *dopředu ti říkala, já +sem bil tak rát*; mluvčí č. 3: *tak +sem sešla, ja vim jak +sem ho táhla minule*; mluvčí č. 4: *prej +sem nabral smňer, ja +sem _ mislel*; mluvčí č. 5: *já +sem bila na tom slevomatu, a to +sem právje četla*). Z provedeného výzkumu lze konstatovat, že zkoumaný jev je do dnešní doby živý a aktivně používaný v celém Česku.

U existenciálního a sponového slovesa *být* má tvar 1. osoby singuláru indikativa přezentu podobu *su*. Ve druhé osobě singuláru má podobu *ty si*.¹⁰²

V mluvené podobě se mluvčí ve velké míře schylovali k užívání minulého času.¹⁰³ Přesto v přepisu mluveného textu bylo zaznamenáno celkově 16 případů, které dokládají předchozí tvrzení, že se ve východomoravské nářeční oblasti používá sloveso „*být*“ u 1. osoby singuláru indikativa přezentu ve tvaru „*su*“. Jedná se o mluvčí č. 2 (např. *já tam su xvilku, na tom su jako dobře, to su jako dobrá*), mluvčí č. 3 (např. *já su velice ráda, su ráda za jeho rodinu*) a mluvčí č. 4 (např. *+sem nevjed'el gde su, já nejsu mamka, ja už su up ně*

¹⁰¹KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., (Eds.): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, str. 402.

¹⁰²KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., (Eds.): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, str. 402.

¹⁰³ *Užívání minulého času není dáno nářečím, ale tématem vyprávění.*

zb *bli*, +*diš su chvílu prič*). U ostatních respondentů sice tento jev nebyl prokázán, přesto ho lze hodnotit jako živý a vysoce frekventovaný.

Pouze v jediném případě bylo dokázáno užití slovesa „*být*“ ve druhé osobě singuláru v podobě „*ty si*“, a to u mluvčího č. 4 ve spojení *ty +si debil*.

2.2.4 Shrnutí

Předchozí oddíl byl věnován rozboru tvaroslovných nářečních jevů. Většina z nich byla respondenty užívaná nedůsledně. Jedná se jak o přechod tvrdých substantiv k měkkým, tak o deklinační koncovky maskulin, přičestí trpné, přičestí minulé či infinitiv. Ve všech uvedených případech byl v rozboru textu alespoň jeden příklad nalezen.

Deklinační zakončení u maskulin a neuter v lokálu plurálu na *-och* nebylo potvrzeno ani u jednoho mluvčího. Totéž platí i u přechodníků. V tvaroslovných koncovkách genitivu – akuzativu u neživých maskulin odpovídalo vyjadřování respondentů normám spisovného jazyka.

Z analýzy přepisu mluveného textu byly patrné, v určitých případech, jisté průniky tvaroslovných nářečních jevů z českých dialektů. Jednalo se především o instrumentál plurálu feminin zakončený na *-ama*.

Z dostupných výsledků lze konstatovat, že mladí lidé, i díky vlivu okolí, nedokážou ve své promluvě aplikovat nářeční prvky a tím v jistém smyslu dochází k velkému útlumu východomoravského dialektu.

Výzkum proběhl pouze u pěti respondentů. Je otázka, jakých výsledků by se dosáhlo při rozsáhlejším průzkumu.

ZÁVĚR

V dnešní době dochází u mladých lidí, žijících v oblastech, které měly dlouholetou nářeční tradici, ke stírání rysů původního dialektu. K lexikální, ale i k hláskoslovné a tvaroslovné obměně přispívají jak nové možnosti v oblasti zaměstnání a studia, tak technický rozvoj, především šířením nových médií. Mladá generace má nářečí v povědomí, vyjadřuje se však často jinými způsoby. Ve velké míře častěji využívají spisovného jazyka a obecně českých variet.

Úkolem mé diplomové práce bylo zjistit, do jaké míry se u mladých lidí z okolí Liptálu dochoval severní východomoravský dialekt a do jaké míry je v současné době jejich vyjadřování ovlivněno ostatními vlivy z hlediska hláskosloví a tvarosloví. K výzkumu byly pořízeny dvacetiminutové nahrávky spontánní promluvy pěti vybraných lidí v rozmezí věku 25 – 35 let, které byly následně foneticky přepsány.

První část byla věnována teoretickému nastínění historie zkoumané oblasti, rozdělení dialektů a nastínění základních obecných nářečních rysů, které vystihují Valašsko. Nadcházející části jsou věnované jednotlivých jazykovým rovinám. V každé kapitole jsou popsány jevy, které byly zachyceny v nahrávkách, s následným vyhodnocením. Zjišťovala jsem nejen, které nářeční jevy byly do dnešní doby dochovány, ale také jsem se pokusila stanovit míru jejich užívání.

Z hláskoslovného hlediska bylo zjištěno, že v mluvě mladých lidí bylo dodrženo nezúžené *e*, neprovádění diftongizace *y > ej* a výskyt tzv. moravské krátkosti. Mezi stále hojně užívané nářeční jevy, avšak na ústupu, patří užívání tautosylabického *aj*, absence rázu a vokál *ʼa* v deklinačních koncovkách. Naopak nebylo dokázáno dodržování výslovnosti zdvojených souhlásek. Výzkum rovněž dokázal vliv českých dialektů. Tento průnik byl zachycen především na provedené přehlásce *u > i* a diftongizaci *ú > ou*.

Následující oddíl byl věnován analýze tvaroslovných nářečních jevů. Mladí lidé ve své spontánní promluvě důsledně nedochovali přechod tvrdých substantiv k měkkým, koncovky trpného příděje či infinitiv končící na *-t'*. Alespoň u jednoho respondenta byl nalezen příklad potvrzující zánik formantu *-l* a dloužení před touto příponou u příděje minulého. Naopak ve velké míře docházelo ve tvarech jednotného čísla rodu mužského k výslovnosti bez *-nu-* (např. *spadl*). Také instrumentál singuláru u feminin, končící na deklinační koncovku *-ú*, byl potvrzen pouze v jediném případě. Tentýž případ nastal u vyrovnávání mezi tvrdým a měkkým skloňováním a adjektivní flexe rodových zájmen. Naopak v hojném počtu se vyskytovaly původní koncovky *-ú* a *a* u bezrodých zájmen. Deklinační zakončení u maskulin a neuter v lokálu plurálu na *-och* nebylo potvrzeno ani u jednoho mluvčího. Totéž platí i u přechodníků. V tvaroslovných koncovkách genitivu – akuzativu u neživých maskulin odpovídalo vyjadřování respondentů normám spisovného jazyka. Za průnik tvaroslovných nářečních jevů z českých dialektů lze považovat zakončení instrumentálu plurálu feminin na *-ama*.

Výsledky z provedeného výzkumu dokládají, že v největší míře jsou zachovány hláskoslovné nářeční jevy typické pro celou východomoravskou oblast. Ostatní jevy, zvláště tvaroslovné, se vyskytují spíše ojediněle. Mým cílem bylo dokázat, do jaké míry je valašský dialekt stále živý. Můžu jen smutně konstatovat, že nářečí z okolí Liptálu je již na ústupu. Místní vesnice už nejsou jen uzavřené komunity úzce jazykově spjaty. Mladí lidé se každodenně setkávají s lidmi, kteří užívají nářeční jevy jiného dialektu, což vede bohužel k postupnému zániku toho původního.

ANOTACE

Příjmení a jméno autora: Libuše Krmelová

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta

Název práce: Běžně mluvený jazyk mladé generace v Liptálu a okolí

Anglický název: Commonly spoken language of the young generation in Liptal and surroundings

Jméno vedoucího práce: PhDr. Ondřej Bláha, Ph.D.

Počet znaků: 101 857

Počet příloh: 1

Počet titulů použité literatury: 21

Klíčová slova: valašský dialekt, výzkum, mluvený projev, respondenti, nářeční jevy, hláskosloví, tvarosloví

Cílem diplomové práce bylo zjistit, do jaké míry se u mladých lidí z okolí Liptálu dochovala nářeční mluva a do jaké míry je v současné době jejich vyjadřování ovlivněno ostatními vlivy z hlediska hláskosloví a tvarosloví. V rámci výzkumu byly pořízeny dvacetiminutové nahrávky spontánní promluvy pěti vybraných lidí v rozmezí věku 25 – 35 let, které byly následně přepsány. Diplomová práce se skládá ze 2 hlavních kapitol. První část je teoretická, která se zabývá historickým vývojem zkoumané oblasti, rozdělení dialektů a obecnému výkladu základních rysů Valašska. Ostatní kapitoly jsou již praktického zaměření. Pozornost byla věnovaná především hláskosloví a tvarosloví.

RESUMÉ

Diploma thesis Commonly spoken language of the young generation in Liptal and neighborhood is focused on the analysis of the North eastern Moravian dialect. The aim of the study is determined the extent to which young people around the Liptal preserved vernacular speech and to extent to presently the expression influenced by other influences in terms of phonology and morphology. The research was taken twenty minute recordings spontaneous speaking of five selected people in range from 25 to 35 years, which were subsequently transcribed phonetically.

The first part is devoted to theoretical brief history of selected areas, as well as the distribution of dialects and outlining the basic general features Wallachia. Upcoming chapters are devoted to individual language levels – phonetics and morphology. Each chapter describes the phenomena that were captured in the transcript of the spoken text with subsequent evaluation. The aim was not only to find out that dialectal features have been preserved until today, but it was also an effort to try to determine their level of use.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Literární zdroje:

BALÁŠ, M. et al.: *Beskydy*. Praha: Olympia, 1982, 341 s.

BARTOŠ, F.: *Dialektologie moravská*. První díl. Nářečí slovenské, dolské, valašské a lašské. Brno: Nákladem Matice Moravské, 1886, 374 s.

BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas IV*. Praha: Academia, 2005, 680 s.

BALHAR, J., JANČÁK, P., a kol.: *Český jazykový atlas V*. Praha: Academia, 2005, 626 s.

BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972, 463 s.

BĚLIČ, J., KŘÍSTEK, V.: *Moravskoslovenská nářečí*. Olomouc: Studijní a lidov ýchovný ústav kraje olomouckého a Vysoká škola pedagogická v Olomouci, 1954, 23 s.

HOSÁK, L., ŠRÁMEK, R.: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku II (M-Ž)*. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1980, 573 s.

KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J., (Eds.): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, 604 s.

KAZMÍŘ, S.: *Slovník valašského nářečí*. Vsetín: Dalibor Malina, 2001, 517 s.

KOMÁREK, M.: *Dějiny českého jazyka*. Brno: Host, 2012, 273 s.

KOMÁREK, M.: *Historická mluvnice česká*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958, 177 s.

KRČMOVÁ, M. *Zvuková stavba současné češtiny*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. Filosofická fakulta, 1996. 148 s.

MÜLLEROVÁ, O., HOFFMANNOVÁ, J., SCHNEIDEROVÁ, E.: *Mluvená čeština v autentických textech*. Jinočany: H&H, 1992, 236 s.

SKULINA, J.: *Severní pomezí moravskoslovenských nářečí*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964, 296 s.

ŠTIKA, J.: *Etnografický region Moravské Valašsko, jeho vznik a vývoj*. Ostrava: Profil, 1973, 87 s.

ŠTIKA, J.: *Valaši a Valašsko: O původu Valachů, valašské kolonizaci, vzniku a historii moravského Valašska a také o karpatských salaších*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašský muzejní a národopisný spolek, 2009, 237 s.

Internetové zdroje:

http://www.mistopisy.cz/historie_lhota-u-vsetina_10226.html

(citováno dne 10. 2. 2016).

<http://www.vychodni-morava.cz/lokalita/390>

(citováno dne 10. 2. 2016).

<http://www.liptal.cz/index.php?page=historie&sub=obec>

(citováno dne 10. 2. 2016).

<http://www.obecvsemina.info/nase-obec/historie/>

(citováno dne 11. 2. 2016).

<http://fon.webnode.cz/vyukove-materialy/> (citováno dne 10. 2. 2016).

SEZNAM PŘÍLOH

Přepisy textů jsou doloženy na CD.